

Słowa kluczowe: Marsylia, nazwy dzielnic, wezwania kościołów katolickich, dziedzictwo chrześcijańskie, ciągłość miasta, hagiotoponimy

Keywords: Marseille, names of districts, calls of Catholic churches, Christian heritage, continuity of the city, hagiotoponyms

*Bożena Hryniewicz-Adamskich*¹

UNIwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, POLSKA

ORCID: 0000-0002-9589-841X

NAZWY DZIELNIC MARSYLII JAKO ŚWIADECTWO CIĄGŁOŚCI MIASTA I WYBORU TRADYCJI CHRZEŚCIJAŃSKIEJ

Marsylia jest śródziemnomorskim portem, stolicą francuskiego regionu Prowansja-Alpy-Lazurowe Wybrzeże oraz departamentu Delta Rodanu. Zajmuje drugą pozycję po Paryżu wśród największych miast Francji. Zamieszkuje ją ok. 900 tys. osób (zespół miejski Marseille – Aix-en-Provence ok. 1,9 mln osób). Uchodzi za miasto kosmopolityczne, poddane wielu wpływom, o bardzo zróżnicowanym składzie etnicznym i społecznym. W niniejszym tekście chciałabym na przykładzie urbanonii Marsylii wrócić do zagadnień dotyczących odwiecznej polemiki wokół dynamiki świata, proporcji konstytuujących go składników stałych i zmiennych. Jak wiadomo, w filozofii hellenistycznej dominuje przeświadczenie o cykliczności dziejów, linearne traktowanie historii, przekonanie o nieodwracalności biegu wydarzeń stanowi natomiast wyróżniającą cechę myśli i tradycji judeochrześcijańskiej.

1 Dr hab. Bożena Hryniewicz-Adamskich, prof. UAM. Absolwentka językoznawstwa i informacji naukowej oraz filologii rosyjskiej. Zainteresowania naukowe: językoznawstwo ogólne i historyczno-porównawcze, onomastyka, leksykologia, leksykografia (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Collegium Novum, al. Niepodległości 4, 61-874 Poznań, Polska).

Jeszcze inny model objaśniający dynamikę rzeczywistości zakłada palimpsestową wielowarstwowość, synchroniczne współwystępowanie świadectw przeszłości o różnej chronologii, kumulację i transformację kolejnych, częściowo zachowywanych następstw wydarzeń historycznych (Kosselleck, 2012, s. 13, 300; Madurowicz, 2017, s. 25). Kwestią nierozzerwalnie związaną ze wspomnianymi zagadnieniami pozostaje także świadomy wybór przez wspólnoty ludzkie swojej tradycji, elementów ważnych, kluczowych dla konstruowania ich tożsamości kolektywnej. Zdaniem Marcina Kuli (2003, s. 7) wybór tradycji wyraża się w intencjonalnym przyjmowaniu przez społeczeństwa przemysłanych strategii, polegających na regularnym nawiązywaniu do niektórych, uznawanych za konstytutywne dla formowania narodu i państwa, epizodów historycznych i jednoczesnym pomijaniu innych. W odniesieniu do Francji badacz ten zauważa, że zwyczajowo: 1) wskazuje się w niej na Galów (Celtów), a nie Franków (Germanów), jako protoplastów Francuzów²; 2) Île-de-France traktuje się jako terytorium formacyjne narodu francuskiego, co jest równie kontrowersyjnym wyborem; 3) za okres zwrotny w dziejach Francji i moment narodzin nowoczesnego państwa uznaje się rewolucję 1789–1799, kiedy to obalono monarchię Burbonów i zainicjowano wiele zmian społeczno-politycznych (Kula, 2003, s. 41). Jeśli chodzi o rewolucję francuską, władze świeckie podjęły wówczas próbę interwencji w zarządzanie Kościołem poprzez ustanowienie konstytucji cywilnej kleru. Rozpętały także kampanię dechrystianizacyjną. Skonfiskowały majątki kościelne i zniszczyły wiele obiektów sakralnych. Laicyzm we Francji obowiązywał do czasu restauracji Burbonów w latach 1814–1830, gdy przywrócono Kościołowi jego wcześniejszą pozycję. Świeckość Francji ponownie wprowadzono ustawą o rozdziale Kościoła od państwa z 1905 r. W prezentowanym tekście chciałabym zwrócić uwagę na fakt, że zachowanie ukształtowanego w toku historii nazewnictwa miejskiego Marsylii świadczy jednak wprost o nieustannym przywiązaniu znacznej części społeczeństwa francuskiego do dziedzictwa chrześcijańskiego oraz braku reorientacji w zakresie wyboru tej tradycji mimo najróżniejszych zawirowań dziejowych. Jak podkreśla Kula (2003, s. 185), używanie historycznych nazw ulic czy nazw jednostek podziału administracyjnego miasta lub kraju wskazuje na wydzielenie uwiecznionych w nich obiektów z całej „masy spadkowej” odziedziczonej z przeszłości.

Zdaniem Mikołaja Madurowicza (2017, s. 357–358, 368) trwanie miast pojmowanych jako otwarte struktury, funkcjonujące nieustająco mimo przeżywanych okresów stagnacji i wzrostu, można rozpatrywać w aspektach:

2 Najpopularniejsze papierosy we Francji nazywają się „Gauloises”, a na ich opakowaniu widnieje rysunek skrzydlatego helmu (Kula, 2003, s. 44), dystrybuowane we Francji mleko dla niemowląt nosi nazwę „Gallia”.

1. ciągłości trwania w czasie (kontynuacji dziejowej);
2. ciągłości trwania w przestrzeni (przytwierdzenia do miejsca, substancjalnej ciągłości urbanistyczno-architektonicznej);
3. ciągłości organizacyjno-funkcjonalnej (trwałości tkanki materialnej i instytucjonalnej);
4. ciągłości nominacyjnej (permanentnego obowiązywania nazwy miasta i nazw obiektów miejskich).

Spróbujmy zatem prześledzić uwarunkowania ciągłości funkcjonowania Marsylii jako dynamicznego systemu miejskiego, podlegającego różnorodnym oddziaływaniom, lecz niezmiennie zachowującego własności konstytuujące jego tożsamość, oraz wykazać, że nazewnictwo miejskie odwołujące się do tradycji chrześcijańskiej jest jednym z elementów stabilizujących ten system i decydujących o jego ciągłości.

CIĄGŁOŚĆ TEMPORALNA

Marsylię uznaje się za najstarsze miasto we Francji³. Została założona w 599 r. p.n.e. przez osadników z Fokai (Focji), greckiego polis usytuowanego nad Zatoką Smyrneńską w zachodniej Anatolii, istniejącego od X w. p.n.e. (D'Angio, Verfaillie, Joannon, Joannon, 2017, s. 5). Fokajczycy początkowo kolonizowali wybrzeża Morza Czarnego. Massalia (Μασσαλία), bo tak pierwotnie nazywała się Marsylia, była pierwszym greckim ośrodkiem na zachodnim wybrzeżu Morza Śródziemnego. Przybysze z Fokai wylądowali na północnym brzegu głęboko wcinającej się w ład zatoki, niewidocznej z otwartego morza, a dostępnej jedynie poprzez krętą cieśninę. Zatokę tę nazwali Lacydon (Λακυδων) (prowans. *lou Lacidoun*, fr. *Calanque du Lacydon*). Urządzony w niej i wykorzystywany po dziś dzień Stary Port w Marsylii jest portem naturalnym. Druga fala migrantów greckich dotarła do Marsylii po opanowaniu Fokai przez Persów ok. 540 r. p.n.e. Ich przybycie dało silny impuls do rozbudowy miasta. W kontekście tych wydarzeń mówi się nawet o „drugim założeniu Marsylii” (D'Angio i in., 2017, s. 5). Ok. 450 r. p.n.e. w Europie Zachodniej pojawili się Celtowie, którzy wchłonęli miejscową ludność i nadali lokalnej cywilizacji nowe oblicze materialne i duchowe. Kultura Greków z Massalii oddziaływała na kulturę celtycką południowej Galii (Baszkiewicz, 2008, s. 9). Początkowo miasto rozwijało się w kierunku wyniosłości zwanych współcześnie la Roquette i Carmes⁴. Rejon dzi-

3 Kalendarium dziejów Prowansji (zob. Fisher, 2009, s. 10–11).

4 Centralny punkt tego rejonu, nieposiadającego obecnie rangi odrębnej dzielnicy, stanowi okazały kościół L'Église des Grands-Carmes de Marseille – o wyjątkowej bryle z kwadratową podstawą i ośmiobocznym szczytem.

siejszych le Panier i les Grands Carmes stanowi najstarszą część pierwotnej osady. Ok. 125 r. p.n.e. Rzymianie podbili południową Galię i zaczęli ją zwać Provincia. W 49 r. p.n.e. sama Marsylia została zdobyta przez Juliusza Cezara. Miasto zyskało wówczas grecko-rzymski charakter. Od I w. n.e. stopniowej rozbudowie podlegał port. Przez następne pięć stuleci Marsylia, jak i cała Prowansja, wchodziła w skład Cesarstwa Rzymskiego. W 476 r. miasto zdobyli Wizygoci, następnie w 508 r. Ostrogoci. W 536 r. Marsylia przeszła w ręce Franków, a Prowansja stała się częścią imperium Karolingów. Od VIII w. terytorium to było nękane najazdami korsarzy arabskich. W 855 r., po podziale ziem cesarza Lotara I, wnuka Karola I Wielkiego, jego syn Karol uzyskał Królestwo Prowansji (in. Dolnej Burgundii). Marsylia została mu podporządkowana w 879 r. Królestwo Górnej Burgundii, wraz z Lotarynią, otrzymał w 855 r. Lotar II. W 933 r. doszło do zjednoczenia obu królestw i restytucji Królestwa Burgundii (in. Królestwo Arles, Arelat). Od 1032 r. Prowansja (jak cała Burgundia) wchodziła w skład Świętego Cesarstwa Rzymskiego i w jego imieniu rządzona była przez hrabiów Prowansji. Od 1246 r. hrabiami Prowansji byli władcy z kolejnych linii dynastycznych Andegawenów francuskich. Po wygaśnięciu tej dynastii w 1481 r. na mocy testamentu ostatniego z władców, Karola III, Prowansja, a wraz z nią Marsylia, została ostatecznie wcielona do królestwa Francji.

CIĄGŁOŚĆ PRZESTRZENNA

Przez całą starożytność miasto zajmowało wzgórze, na których ulokowali je jego założyciele w VI w. p.n.e. Również w ciągu pierwszych dwunastu stuleci nowej ery jego rozwój topograficzny pozostawał umiarkowany. Odpowiedzialne są za to czynniki naturalne. Marsylię otacza pas wapiennych wzniesień o stromych zboczach (prowans. *baous*): masywy l'Estaque i l'Étoile od północy, masyw Garlaban od wschodu, masyw Saint-Cyr i góra Mont Puget od południowego wschodu oraz masyw Marseilleveyre od południa⁵. Wysokość okalających Marsylię wzgórz sięga kilkuset metrów (najwyższym szczytem w granicach miasta jest la Grande Étoile – 652 m n.p.m.). Szacuje się, że wytyczony przez nie obszar pierwotnego osadnictwa miał ok. 140–150 km² (D'Angio i in., 2017, s. 11). Terytorium to można opuścić jedynie przez przełęcz Col de Saint-Antoine na północy i dolinę rzeki Huveaune na wschodzie. Z oczywistych przyczyn tego typu ukształtowanie powierzchni ograniczało wzrost terytorialny miasta. Jego obszar jest pagórkowaty na zachodzie,

5 Wzgórze La Garde w Marsylii (162 m n.p.m.) stanowi naturalny punkt widokowy, z którego roztacza się panorama miasta. Wyraźnie widać stamtąd okalający je pas górski. Na wzgórzu tym, na miejscu wcześniejszej kaplicy i dawnego fortu, w połowie XIX w. wzniesiono bazylikę Notre Dame de la Garde.

w pobliżu morskiego brzegu (les Grands Carmes, Saint-Charles), natomiast w jego części północnej (Saint-Antoine) i wschodniej (Saint-Barnabé, Saint-Julien) rozciągają się płaskowyże.

Dalszy rozwój Marsylii następował w pierwszym rządzie poprzez zabudowywanie nielicznych luk w dzielnicach centralnych, a w dalszej kolejności objął tereny wzdłuż traktu wiodącego na północ, do Aix, obszar na północnym wschodzie, w dolinie rzeki Jarret, i na wschodzie, w dolinie rzeki Huveaune, a także pas wybrzeża na południu. Wchłonięcie podgrodzi, które wyrosły na północ i wschód od starożytnego miasta, oraz otoczenie ich murami nastąpiło dopiero u schyłku średniowiecza. Mury stanowiły obronę przed podwójnym zagrożeniem dla miasta portowego – najeźdźcami z morza i z lądu. Archeolodzy odkryli w Marsylii kilka ich pokoleń (z lat 1040–1070, 1190, 1250, 1480) (D'Angio i in., 2017, s. 7).

Marsylia zaczęła się intensywniej rozbudowywać w XIX stuleciu. Według ustaleń Alèssiego Dell'Umbrii (2006, s. 470) ok. 1890 r. miasto objęło: na północy przedmieścia la Villette, Saint-Mauront i Belle de Mai, na północnym wschodzie rozległy obszar od les Chartreux do le Camas, aż do brzegów rzeki Jarret, i na południu do robotniczej osady le Rouet. Rue Paradis została przedłużona do Avenue du Prado, a Boulevard Notre-Dame, dolina Montebello, les Catalans, Endoume i Malmousque zostały włączone do miasta. Od 1890 r. do I wojny światowej urbanizacja postępowała dalej na północ, integrując z miastem Arenc, les Crottes i la Cabucelle. Górna część Belle de Mai została zbudowana ok. 1900 r., w kierunku Bon-Secours z jednej strony i les Chutes-Lavie z drugiej. Mniej więcej w tym samym okresie procesy urbanizacyjne objęły tereny na lewym brzegu rzeki Jarret, a wioski la Blancarde, Saint-Pierre i la Timone zostały wchłonięte przez miasto, które na południowy wschód rozszerzało się wzdłuż Route de Toulon (obecnie Avenue de la Capelette) do la Capelette. W latach 1918–1930 miasto dotarło na północy do Bon-Secours, le Canet, Madrague-Ville, Calade i Saint-Louis, na północnym wschodzie do Saint-Just, Malpassé, Montolivet i Saint-Barnabé. Urbanizacja trwała też na wschodzie, wzdłuż Route de Toulon, do Pont de Vivaux, następnie do Saint-Loup i Saint-Marcel, a na południu do Saint-Giniez. Na początku lat 20. XX w. Marsylia była podzielona na trzy koncentryczne kręgi: 1) historyczne centrum, 2) przemysłowe przedmieścia i 3) peryferyjne wsie, podówczas niewłączone jeszcze formalnie do miasta.

Ukształtowanie terenu Marsylii utrudniało planowanie urbanistyczne, niemniej w latach 30. XX w. opracowano koncepcję rozbudowy i rozwoju miasta. Za projekt odpowiadał paryski architekt Jacques Gréber. Plan Grébera dzielił terytorium Marsylii na pięć rodzajów stref: 1) centrum miasta i port – strefy handlowe; 2) na północ i wschód od miasta – tereny przemysłowe; 3) na południu, za rondem Prado i całe wybrzeże za les Catalans – dzielnice mieszkalne; 4) wzgórza

miasta, od Sainte-Marthe do les Camoins – obszary rolnicze; 5) wysepki w Zatoce Lwiej, płaskowyż Mûre, masyw Carpiagne i klify les Calanques – obszary turystyczne (Dell’Umbria, 2006, s. 471). Projekty Grébera wywodzą się z francuskiej szkoły urbanistycznej, inspirowanej twórczością Georgesa Eugène’a Haussmanna, która nadawała absolutny priorytet kwestiom ruchu drogowego (Dell’Umbria, 2006, s. 472). Propozycje Grébera w tej sferze zakładały m.in. otwarcie drogi przebiegającej wzdłuż brzegów les Calanques, z Marsylii do Cassis, a także przedłużenie sieci drogowej na północ i wschód od miasta. W latach 1910–1930 Gréber odbył wiele wizyt w Stanach Zjednoczonych. Był wówczas najlepiej zaznajomionym z realiami amerykańskiej urbanistyki francuskim architektem i gorąco opowiadał się za przeszczepieniem pewnej liczby rozwiązań z Ameryki Północnej do Europy. Nowatorstwo jego planu dotyczącego Marsylii polegało na pomysłach na metodyczne wysiedlenie mieszkańców śródmieścia na peryferie (Dell’Umbria, 2006, s. 473). Propozycje Grébera zostały podjęte i rozwinięte przez Gastona Castela i Jeana Ballarda, a następnie stopniowo wdrażane.

W dwudziestoleciu międzywojennym procesy urbanizacyjne dotknęły peryferyjne wsie: le Canet na północy, Château-Gombert na północnym wschodzie, Saint-Loup, Saint-Marcel, Saint-Menet na wschodzie, natomiast przez jakiś czas nie uległa im Mazargues na południu, pozostając odrębną od Marsylii osadą (D’Angio i in., 2017, s. 13). Przedmieścia Marsylii bardzo długo zachowywały wiejski charakter.

CIĄGŁOŚĆ ORGANIZACYJNO-FUNKCJONALNA

Początki organizacji kościelnej w Marsylii sięgają pierwszych stuleci po Chrystusie. Apokryficzna opowieść z XII w. mówi o tym, że główne miasta w delcie Rodanu zostały założone przez Jego uczniów (Łazarza, Marię Magdalenę i Martę), a sam Łazarz był pierwszym biskupem Marsylii (*L’Evangile débarque en Provence*). Jej wartość faktograficzna bywa jednak kwestionowana (Jarry, 2003, s. 208). Diecezja mogła istnieć tu już wcześniej, niemniej pierwszym znanym z imienia biskupem jest Oresius, wzmiankowany jako uczestnik synodu w Arles w 314 r. (Jarry, 2003, s. 208). Na początku V stulecia do Marsylii przybyło kilku wybitnych duchownych i zakonników, m.in. Jan Kasjan (ok. 360 – ok. 435) i Salwian (ok. 400 – ok. 470?). Z działalnością mnicha i teologa Jana Kasjana, który osiadł tutaj ok. 410 r., jest związane założenie ok. 415 r. dwóch klasztorów, męskiego i żeńskiego, nazwanych opactwem Saint-Victor. Patronem zgromadzenia został stracony przez Rzymian w Marsylii za odmowę wyrzeczenia się wiary chrześcijańskiej oficer Legii Tebańskiej Wiktor (zm. ok. 287–288 lub 290). Opactwo było jedną z pierwszych wspólnot monastycznych w Europie Zachodniej. Instrukcje dotyczące zasad prowadzenia

życia klasztornego, sposobów zwalczania pokus czyhających na mnichów oraz pochwałę ascezy Jan Kasjan zawarł w traktacie *De institutis coenobiorum et de octo principalium vitiorum remediis*. Co warte podkreślenia, na dziele tym oparł się później Benedykt z Nursji, opracowując regułę dla stworzonej przez siebie wspólnoty. Założone przez Jana Kasjana w Marsylii klasztory po raz pierwszy ucierpiały podczas najazdów Ostrogotów pod koniec V w. i Wizygotów na początku VI w. W 838 r. zostały zniszczone przez Saracenów. W 923 r. Saraceni ponownie najechali opactwo Saint-Victor. W związku z zagrożeniem ze strony agresorów w niejasnym okresie między VI w. a X w. biskupi opuścili miasto i przenieśli się do opactwa Saint-Victor (Jarry, 2003, s. 208). Zarządzali wówczas jego dobrami. Życie monastyczne według reguły św. Benedykta przywrócono w Saint-Victor dzięki staraniom biskupa Honorata II (948–976), a także pierwszego opata benedyktyńskiego Wilfreda (Guifreda?) (1005–1020) (Goyau, 1910). Przystąpiono też do odbudowy zabudowań klasztornych. Z kolei odtworzona po najazdach saraceńskich kapituła pod przewodnictwem biskupa Ponsa I, syna wicehrabiego Wilhelma (Guillaume de Marseille), w 977 r. podjęła decyzję o budowie nowej katedry. Pierwotny kościół biskupi z V w. znajdował się bowiem poza murami (!). Katedra Cathédrale Sainte-Marie-Majeure (określana współcześnie jako La Vieille Major) została wzniesiona w obrębie dzielnicy biskupiej w latach 1050–1073.

Według Marka Słonia (2010, s. 9–10) „na progu drugiego tysiąclecia większość miast północnych i środkowych Włoch oraz ościennych terytoriów zachowywała swoje centralne funkcje w dużej mierze dzięki istnieniu diecezji-biskupstw, które przetrwały okres wędrówek ludów i muzułmańskich najazdów VIII–X wieku”. Dotyczyło to również Marsylii. Zdaniem Dell’Umbrii (2006, s. 23) Kościół w Marsylii jako jedyna stabilna struktura przetrzymał inwazje Arabów przed rokiem 1000, a za sprawą restytucji opactwa Saint-Victor mógł rościć sobie prawo do odgrywania nadrzędnej roli na tym obszarze. Założone na początku V w. i zdewastowane przez najeźdźców opactwo Saint-Victor zostało szybko odrestaurowane przez benedyktynów. W połowie XI w. dzięki bulli papieża Leona IX zostało wyłączone spod jurysdykcji biskupa Marsylii (*Opactwo św. Wiktora...*). Przywilej ten potwierdzali kolejni papieże. Papiestwo zleciło jego przeorom odtworzenie okolicznych klasztorów (Dell’Umbria, 2006, s. 23). Opactwo Saint-Victor obejmowało swoimi wpływami Prowansję i sąsiednie ziemie. Występujący jako legaci papiescy opaci klasztoru prowadzili wówczas politykę ekspansji, przywracając życie religijne w podupadłych zgromadzeniach oraz budując nowe kościoły i klasztory w Langwedocji, Akwitanii i części Katalonii, Ligurii, Toskanii, a także na Sardynii (Pécout, 2017, s. 196). Wkrótce opactwu Saint-Victor podlegało blisko 5 tys. mnichów (Dell’Umbria, 2006, s. 23). W tym okresie znacznie poszerzyły się posiadłości ziemskie opactwa

w diecezji Marsylii i poza nią. Zarówno opactwo, jak i biskupstwo wzniosły w ten sposób fundamenty swojej potęgi na długo przed tym, nim miasto jako takie zaczęło się umacniać (Dell'Umbria, 2006, s. 23). Biskup i wicehrabia podzielili miasto ok. 1069 r. (Jarry, 2003, s. 208). Reforma gregoriańska z 1075 r. ostatecznie uregulowała stosunki między duchowieństwem a świecką władzą wicehrabiów w Marsylii. Przyjęte na drugim synodzie w Rzymie dekrety przeciwko inwestyturze pod groźbą ekskomuniki zabraniały przyjmowania godności kościelnych od osób świeckich. Skutkiem rozstrzygnięcia sporu między cesarstwem a papieżem o mianowanie biskupów na korzyść tego drugiego było ukonstytuowanie się Kościoła jako niezależnego od władzy świeckiej hierarchicznego organizmu prawnego z papieżem na czele. Władza w Marsylii była odtąd dzielona między wicehrabią i biskupem (przełożonym kanoników), a w późniejszym okresie również gminą (konsulatem).

Przyspieszenie rozwoju Marsylii nastąpiło wraz z upowszechnieniem się w Prowansji i Langwedocji nowej formy ustrojowej – miasta komunalnego. Zrodziła się ona w XI–XIII w. w północnych (Liguria) i środkowych (Toskania) Włoszech (Dell'Umbria, 2006, s. 21). Prowansja i Langwedocja również stanowiły obszary o dobrze rozwiniętej sieci miejskiej, zachowanej w zasadzie z czasów rzymskich (11 ośrodków liczących 10 tys. lub więcej mieszkańców) (Słoń, 2010, s. 31). Ustrój komunalny mógł zostać wprowadzony po wyrażeniu zgody na przyznanie gminie określonego obszaru i ustanowienie go odrębnym okręgiem prawnym przez władzę terytorialną (Słoń, 2010, s. 11). Komuna przejmowała wtedy część prerogatyw cesarza lub biskupa w dziedzinie prawodawstwa, sądownictwa i administracji (Słoń, 2010, s. 10). Cały region Prowansji i Langwedocji należał do strefy miast konsularnych (Słoń, 2010, s. 35). Elementy i wzorce prawa rzymskiego (instytucja konsulatu czy urząd podesty) rozpowszechniły się tutaj do ok. 1220 r. (Słoń, 2010, s. 31).

Konsulat w Marsylii jest po raz pierwszy wzmiankowany w 1178 r. (Dell'Umbria, 2006, s. 21). Formalnie podlegał wicehrabiemu, lecz stopniowo zyskiwał coraz większą samodzielność. Klęska wicehrabiego w konflikcie z Kościołem i z królem Aragonii przyniosła jednak likwidację samorządu w 1211 r. (Słoń, 2010, s. 40). Wszelako już rok później biskup, ówczesny pan miasta, zatwierdził statuty Bractwa Świętego Ducha, które oficjalnie było stowarzyszeniem o charakterze dobroczynnym, w praktyce skupiało mieszczańską elitę Marsylii. Jego rektorzy stali się z czasem reprezentantami całej społeczności miejskiej (Słoń, 2010, s. 40). Mieszczaństwo domagało się udziału we władzy politycznej i ekonomicznej, zarezerwowanej wcześniej dla wicehrabiego, biskupa i opata. W latach 1217–1218 doszło do otwartego konfliktu między bractwem i biskupem. Skutkiem rewolty mieszczańskości był podział miasta. Należące do instytucji kościelnych Górne Miasto (*Ville Haute*) przyjęło zwierzchność swego seniora, natomiast zdominowane przez przedstawicieli stanu

kupieckiego Dolne Miasto (*Ville Basse*) (z portem) zyskało niezależność (Słoń, 2010, s. 41). W styczniu 1220 r. zawarto porozumienie regulujące stosunki między wymienionymi częściami Marsylii. Zatwierdzało ono władzę rektorów Bractwa Świętego Ducha jako reprezentantów komuny miejskiej na obszarze jurysdykcji wicehrabiego (*iurisdictio vicecomitalis*). Określało przebieg granicy między nią a domeną podległą biskupowi i kapitule (*iurisdictio episcopalis, iurisdictio ecclesiae Massilie*). Marsylia stała się na mocy tego układu miastem podwójnym, choć urbanistycznie wciąż stanowiła jeden organizm. Dokonane w 1220 r. rozdzielenie miasta na dwie części nie satysfakcjonowało jednak żadnej ze stron. W Górnym Mieście znajdowała się wprawdzie katedra, ale było ono mniej ludne i uboższe od Dolnego (Słoń, 2010, s. 41). Pozbawiona praw i reprezentacji społeczność Górnego Miasta w 1223 i ponownie w 1233 r. próbowała utworzyć samorząd w biskupiej jurydyce, aby następnie połączyć się z komuną Dolnego Miasta, lecz biskup dwukrotnie skutecznie udaremnił te próby (Słoń, 2010, s. 63). W Marsylii pozostawała więc jedna komuna miejska Dolnego Miasta. Sytuacja zaczęła ulegać zmianie od 1246 r., kiedy dzięki małżeństwu Karola I Andegaweńskiego (d'Anjou), młodszego brata Ludwika IX, z Beatrycze, najmłodszą z czterech córek hrabiego Prowansji Rajmunda Berengara IV, andegaweńska linia Kapetyngów objęła faktyczną władzę nad Prowansją. Karol traktował ją jako niezależne władztwo, nie respektując teoretycznej podległości Cesarstwu. Skutecznie stłumił aspiracje polityczne komun miejskich na obszarze Prowansji. Złamał niezależność komuny Marsylii i narzucił jej swoje zwierzchnictwo (Słoń, 2010, s. 42, 73). Następnie w 1257 r. wykupił od biskupa władzę zwierzchnią nad Górnym Miastem. Kapituła katedralna zachowała jedynie niższe sądownictwo w swej jurydyce (Słoń, 2010, s. 42–43). Dawne prawa senioralne zdołało utrzymać opactwo Saint-Victor, mimo że cywilne władze miasta niejednokrotnie starały się je ograniczyć, nie ustanawiając jednak nad nim przed 1300 r. trwałej dominacji politycznej (Pécout, 2017, s. 196).

Ostateczne połączenie odrębnych gmin Marsylii nastąpiło w 1348 r. Dawna jurydyka biskupia wystąpiła wtedy do Joanny Andegaweńskiej, królowej Neapolu i hrabiny Prowansji, z prośbą o połączenie z Dolnym Miastem (Słoń, 2010, s. 41, 72). Prośbę tę motywowano intensywnymi migracjami mieszkańców między gminami, które mogły pociągnąć za sobą szybkie wyludnienie się miasta biskupiego (Słoń, 2010, s. 78). Polityczne ambicje komuny miejskiej w Marsylii zostały poskromione 100 lat wcześniej, królowa mogła więc zaryzykować jej wzmocnienie przez połączenie gmin (Słoń, 2010, s. 43). Choć profil społeczny i gospodarczy obu części miasta był zróżnicowany (kupieckie Dolne Miasto i kościelne Górne Miasto), proces zrastania się miasta postępował za sprawą wspólnych przedsięwzięć wcześniej podzielonych gmin (Słoń, 2010, s. 58). Jedną z inwestycji sprzyjających integracji

urbanistycznej Marsylii była zrealizowana w późniejszym okresie budowa systemu akweduktów (Słoń, 2010, s. 77).

Niektórym ośrodkom komunalnym Langwedocji i Prowansji (np. Marsylii, Tuluzie) udało się w omawianym okresie osiągnąć pozycję bliską suwerennej republice miejskiej (Słoń, 2010, s. 31). Jednak u schyłku średniowiecza wszystkie wielkie metropolie tych regionów były już zjednoczone (Słoń, 2010, s. 79). W XIII w. Marsylia i Arles przodowały w Prowansji pod względem tempa rozwoju urbanistycznego (rozbudowały swoje mury i pozyskały nowe przedmieścia), niemniej i pozostałe miasta regionu wykazywały oznaki wzrostu, m.in. zyskiwały nowe budowle sakralne i budynki klasztorne (Clark, 2009, s. 31).

Fundament rozwoju miast stanowiło rzemiosło. Od XIII stulecia w miastach europejskich organizowano cechy rzemieślnicze, które miały chronić interesy miejskich wytwórców. Ich liczba w pewnym stopniu świadczyła o poziomie ekonomicznym miasta. W 1255 r. w Marsylii istniało aż 100 cechów rzemieślniczych, podczas gdy w nieodległym Arles jedynie około 35 (Clark, 2009, s. 57). Dla porównania w 1287 r. w Padwie było ich kilkanaście, w Perugii 47, we Florencji 73, w Mediolanie 150 (Clark, 2009, s. 57). Prężna gospodarka stanowiła niewątpliwie czynnik determinujący dynamikę rozwoju miast i podtrzymujący ich status.

Nie mniej istotny wpływ na trwanie miast miały także funkcjonujące w nim instytucje kulturalne, sakralne i społeczne. U schyłku średniowiecza naczelną rolę w życiu mieszkańców Marsylii nadal odgrywał Kościół. Wraz ze wzrostem liczby ludności i znaczenia poszczególnych społeczności powstawały nowe parafie i kościoły. Zakony zakładały swoje domy poza miastem, ale także w jego granicach. Nowe domy zakonne bywały organizowane przez osoby świeckie. W pejzażu Marsylii i okolic od XII w. pojawiały się kolejne fundacje, wśród nich dom templariuszy, komandoria św. Antoniego, domy trynitarzy, braci mniejszych, klarysek oraz dwa zakony szpitalne (Clark, 2009, s. 79). Od początku XIII w. w biedniejszych częściach miast zaczęły osiedlać się zakony żebracze – bracia mniejsi (franciszkanie), kaznodzieje (dominikanie), karmelici, augustianie (Clark, 2009, s. 79). Ich członkowie działali gorliwie w środowisku miejskim i na przedmieściach. Prowadzili niestrudzone działanie ewangelizacyjną, odnosząc na tym polu sukcesy. Rozkwit zakonów mendykanckich nastąpił w okresie panowania króla Ludwika IX (1226-1270), którego styl pobożności wywodził się z franciszkańskiej szkoły duchowości (Baskiewicz, 2008, s. 105).

Wielkie instytucje kościelne – katedra i biskup, opactwo Saint-Victor, zakony rycerskie i szpitale – utrzymywały się z dóbr ziemskich na peryferiach Marsylii, z których otrzymywały czynsze. Podejmowały liczne kapitałochłonne inwestycje w hrabstwie. Poprzez budowę systemów nawadniających, upraw tarasowych, win-

nic, sadów, młynów, a przede wszystkim karczowanie i parcelowanie gruntów przyczyniały się do intensyfikacji produkcji rolnej oraz ekonomicznego wzrostu okolicznych osad (Pécout, 2017, s. 196).

Inny filar postępu miasta stanowił handel. Marsylia jest usytuowana po środku zachodniego wybrzeża Morza Śródziemnego, rozciągającego się od Katalonii po Ligurię i od Toskanii na południe, ku Sycylii. Choć położenie to pozwalało jej skutecznie konkurować z pobliskimi portami, nie okazało się czynnikiem pozwalającym jej zająć pierwszoplanową pozycję i przejąć kontrolę nad handlem morskim w regionie (Pécout, 2017, s. 194). Jak już bowiem wspomniano, Marsylia znajduje się w miejscu odizolowanym pasmami górskimi od terenów położonych w głębi lądu, co utrudniało transport towarów. Do alpejskiej części Prowansji można dostać się z Marsylii, płynąc wzdłuż wybrzeża albo rzeką Durance do doliny Rodanu i dróg lądowych wiodących do Italii. Miasto było natomiast głównym portem zaokrętowania dla pielgrzymów i krzyżowców w latach 1187–1190, 1212, 1239 i 1248 oraz węzłowym punktem dla zakonów zorientowanych w kierunku pełnego morza: templariuszy, szpitalników, a następnie trynitarzy (Pécout, 2017, s. 194). W kolejnym okresie, między 1300 r. a 1600 r., Marsylia również nie przodowała w handlu morskim. Jej pozycja polepszyła się wprawdzie na krótko po zawarciu w 1536 r. przez Francję szeregu umów z Imperium Osmańskim, zwanych kapitulacjami osmańskimi (Ferozan, 2021). Podpisanie tych porozumień zapewniło Marsylii bezprecedensową przewagę handlową w osmańskich faktoriach handlowych. W połowie XVI w. francuski handel w basenie Morza Śródziemnego zaczął jednak ponownie słabnąć na rzecz żeglugi atlantyckiej. W celu rozwiązania problemu zamierającego ruchu w 1599 r. miasto Marsylia założyło Izbę Handlową, by skuteczniej regulować handel na Morzu Śródziemnym i administrować nim (Napierała, 2016).

W XVIII w. w Królestwie Francji dynamicznie rozwijał się Paryż (jego populacja wzrosła z 450 tys. w 1650 r. do 570 tys. sto lat później), natomiast większość innych miast (m.in. Orlean, Tours, Angers, Dijon, Reims) i miasteczek przeżywało stagnację. Wyjątek stanowiły porty atlantyckie, takie jak Bordeaux i Nantes (Clark, 2009, s. 121). Dość nieoczekiwanie również Marsylia odnosiła wówczas coraz większe sukcesy w handlu (Clark, 2009, s. 121), podczas gdy pozostałe porty śródziemnomorskie (poza Barceloną) w tym okresie podupadły (Clark, 2009, s. 132–133). Udział portów śródziemnomorskich w europejskiej żegludze zmniejszył się z 25 proc. w 1600 r. do 15 proc. w 1780 r. (Clark, 2009, s. 133).

Dodać należy, że rozwój Marsylii kilkakrotnie przerywały klęski elementarne. Będący dziedzictwem krucjat trąd został opanowany w XVI w. (Baszkiewicz, 2008, s. 286). Śmiertelne żniwo zebrały w tym mieście także epidemie dżumy, które nawiedziły je w 1348 r. i 1580 r. (niewykluczone, że i wcześniej, w latach 542 i 570)

(Madurowicz, 2017, s. 428–429). Po raz ostatni dżuma pojawiła się w Marsylii i innych miastach Prowansji w 1720 r. (Clark, 2009, s. 159). Zaraza została wypleniona w ciągu trzech lat (Baskiewicz, 2008, s. 287). Nawracające epidemie dżumy były silnie skoncentrowane w środowisku miejskim i wywoływały katastrofalną śmiertelność⁶.

Zerwanie procesów rozwojowych Marsylii nastąpiło też wskutek wybuchu rewolucji francuskiej w 1789 r. Wielu jej mieszkańców skłaniało się wówczas ku politycznemu ekstremizmowi (Clark, 2009, s. 216). Z entuzjazmem przyjęli późniejsze proklamowanie I Republiki i ogłoszenie nowych rządów. Rewolucja, wraz z fazą reform konstytucyjnych, radykalnych przewrotów, terroru, Dyktatoriatu i dyktatury napoleońskiej, wywołała w Marsylii i innych francuskich miastach ogromne zmiany polityczne i społeczne. Burżuazja zastępowała na urzędach miejskich stare oligarchie municypalne (Clark, 2009, s. 216). Rewolucja francuska odrzucała wszystko, co ją poprzedzało. Ścięcie króla, dechrystianizacja, ustalenie nowych świąt, przyjęcie nowego kalendarza było wyrazem zerwania z tradycją (Kula, 2003, s. 305). W okresie tym radykalnie zmieniła się pozycja Kościoła katolickiego we Francji. Z instytucji uprzywilejowanej i współzrządzącej został on sprowadzony do roli instytucji kontrolowanej przez państwo, prześladowanej, a ostatecznie celowo niszczonej (Dmochowski, 2017, s. 135). Świątynie były przejmowane przez władze rewolucyjne i dewastowane. Burżuazja umocniła swoją władzę w miastach, wykupując majątek kościelny po kasacie domów zakonnych w 1790 r. (Clark, 2009, s. 216). Pewną poprawę położenia Kościoła przyniosło dojście do władzy Napoleona. W 1801 r. został zawarty konkordat pomiędzy Republiką Francuską i Państwem Kościelnym (Napoleon Bonaparte, Pius VII), normujący ich wzajemne stosunki i uznający katolicyzm za religię zdecydowanej większości obywateli francuskich. Po 1800 r. Napoleon narzucił też ścisłą centralną kontrolę nad miastami poprzez nowy system prefektów (Clark, 2009, s. 216). Począwszy od 30. lat XIX w. przystąpiono do podnoszenia z ruin zdewastowanych obiektów sakralnych i budowy nowych. Zniesiona w czasie rewolucji diecezja marsylska została formalnie reaktywowana w 1819 r., lecz jej biskupa wyznaczono dopiero w 1823 r. Fortuné de Mazenod podjął dzieło odbudowy zniszczonej diecezji, zabiegając o nowe powołania, odnawiając wspólnoty chrześcijańskie i inicjując wznoszenie kościołów. Jego dzieło kontynuował siostrzeniec i następca na urzędzie biskupim Eugéné de Mazenod. Oprócz nowej katedry i bazyliki Notre-Dame de la Garde zbudowano

6 W latach 1563–1665 w Londynie miało miejsce siedem dużych epidemii dżumy, a śmiertelność sięgała 24 proc. W Moskwie wybuch epidemii w 1654 r. mógł zabić nawet 80 proc. mieszkańców. Wielka zaraza w 1630 r. zmniejszyła prawie o połowę populację Mediolanu, a w Pawii straty wyniosły ok. 40 proc. (Clark, 2009, s. 159).

wówczas 25 kościołów, aby zrekompensować brak miejsc kultu (po rewolucji w mieście pozostało jedynie 11 świątyń), ale również zmanifestować obecność Kościoła w przestrzeni społecznej. Liczba mieszkańców Marsylii w 1800 r. wynosiła 100 tys. (dla porównania Paryża 550 tys., Lyonu 110 tys., Bordeaux 95 tys., Rouen 80 tys.) (Clark, 2009, s. 131).

W XIX stuleciu nastąpił dalszy wzrost demograficzny Marsylii: 1820 – 110 tys., 1850 – 200 tys., 1870 – 320 tys. (Dell’Umbria, 2006, s. 294). Próg 500 tys. mieszkańców przekroczyła w 1911 r. (Baszkiewicz, 2008, s. 491). Rozwój miasta był spowodowany postęпами rewolucji przemysłowej i podbojami kolonialnymi prowadzonymi przez Francję od 1830 r. w północnej Afryce. Zainicjowana wówczas inwazja w Algierii otworzyła nowy etap francuskiej ekspansji kolonialnej i tzw. drugiego imperium kolonialnego. Jako główny port w południowej Francji Marsylia zawdzięczała tej kampanii dynamiczny rozwój interesów w związku z powiększeniem wymiany towarowej. Było to szczególnie istotne po okresie stagnacji portu, wywołanej prowadzoną przez Napoleona Bonaparte w latach 1806–1814 wojną ekonomiczną z Wielką Brytanią i blokadą kontynentalną (Baszkiewicz, 2008, s. 409). Decyzja o utrzymaniu się w Algierii zapadła w 1834 r. Kraj został ostatecznie spacyfikowany w 1847 r. (Baszkiewicz, 2008, s. 441–442). Marsylia bogaciła się na obrotach z Algierią przez ponad 130 lat, dopóki ta pozostawała kolonią francuską (do 1962 r.). Port w Marsylii zyskał też na otwarciu Kanału Sueskiego w 1869 r. W latach 70. XIX w. marynarka handlowa Francji stała się potęgą światową (drugą po brytyjskiej). Pod względem wielkości przeładunków Marsylia znalazła się wówczas wśród trzech największych portów Francji (obok Hawr i Bordeaux) (Baszkiewicz, 2008, s. 466).

W latach 70. XX w. nasiliła się imigracja do Marsylii z północnej Afryki, głównie ludności arabskiej, która znacząco zmieniła strukturę demograficzną tego miasta. Obserwowana od lat 80. deindustrializacja i suburbanizacja przyniosła skutki społeczne w postaci bezrobocia (35 proc. w grupie wiekowej 20–24 lata w Marsylii w latach 90.) (Clark, 2009, s. 301) i wzrostu przestępczości wśród imigrantów.

CIĄGŁOŚĆ SEMANTYCZNA

Nazwy miejscowe pełnią funkcję podstawowego środka organizowania terytoriów i wzmacniania ustanowionego na nich porządku. Dzisiejszy podział administracyjny Marsylii został wprowadzony dekretem nr 46-2285 z 18.10.1946 r. Gmina Marsylia została wówczas podzielona na 16 okręgów, w których z kolei wytyczono 111 dzielnic. Okręgi mają charakter urzędowy. W kontekście dzielnic mówi się natomiast o 111 samodzielnych osadach (wioskach lub miasteczkach), ponieważ ukształtowana historycznie tożsamość i poczucie odrębności lokalnych

społeczności tych dzielnic są dość silne. Niemniej warto odnotować, że niektóre osławione dzielnice nie zostały uwzględnione na oficjalnej liście z 1946 r. (na przykład le Panier, najstarsza część miasta, weszła w skład dzielnicy Hôtel-de-Ville). Nazwy niegdysiejszych wsi są współcześnie używane do identyfikacji wyrosłych na ich miejscu dzielnic.

Wiele dzielnic Marsylii, zwłaszcza na obrzeżach historycznego jądra miasta, jest zbudowanych wokół starych centrów dawnych parafii z głównym placem i kościołem. Tłumaczy to dużą liczbę dzielnic noszących imię świętego patronującego lokalnej świątyni (30 wśród samych oficjalnych) lub motywowanych innym wezwaniem kościoła. W wielu przypadkach można tutaj mówić o tzw. kościołach antedecentnych, funkcjonujących na historycznym terenie wcześniej niż uformowało się miasto jako takie w obecnych granicach (Klima, 2011, s. 77). Kościoły te stanowiły najważniejsze punkty przestrzeni topograficznej parafii, a zarazem miejsca konsolidacji skupionych wokół nich wspólnot. Na obszarze miasta i w jego okolicy działały też zgromadzenia zakonne. Ich obecność także została uwieczniona w szeregu kommemoratywnych nazw dzielnic wyrosłych w okolicy klasztorów lub na terenie ich dawnych dóbr. Co istotne w kontekście prowadzonych tutaj rozważań, większość używanych obecnie nazw dzielnic Marsylii ukuto niemal tysiąc lat temu, niektóre nawet wcześniej. Wobec permanentnego odnoszenia się tych nazw od wielu stuleci do tych samych miejsc można mówić o semantycznej ciągłości miasta.

Jak już wspomniano, Kościół zaczął się umacniać w Marsylii i budować swą pozycję na początku V w. Jan Kasjan ufundował tu wówczas dwa opactwa: Saint-Sauveur (Świętego Zbawiciela) i Saint-Victor. Dwie dzielnice Marsylii noszą nazwy związane z działalnością wczesnochrześcijańskich wspólnot monastycznych w tym mieście:

Saint-Victor (okręg 7) (Bouvier, 1988, s. 135; [1]; [2]). Serce dzielnicy stanowi opactwo Saint-Victor założone ok. 415 r. w pobliżu grobów męczenników marsylskich. Wśród nich znajdował się Wiktor z Marsylii (zm. 303 lub 304), którego ustanowiono patronem opactwa. Opactwo nabrało znaczenia w XI–XII w. za sprawą swoich wpływów w całej Prowansji. W 1362 r. jeden z jego opatów, Guillaume de Grimoard, został nawet wybrany na papieża i przyjął imię Urbana V. Od XV w. zaczęło ono jednak podupadać. Podczas rewolucji francuskiej klasztory opactwa zostały rozebrane. Kościół Saint-Victor ocalał i ma obecnie rangę bazyliki.

Saint-Lambert (okręg 7) (Bouvier, 1988, s. 125; [3]). Bulla papieża Honoriusza III poświadcza istnienie w 1216 r. kościoła Saint-Lambert w opactwie Saint-Sauveur. Opactwo to zostało ufundowane ok. 413 r. przez Jana Kasjana. Immunitet otrzymało w 596 r. od papieża Grzegorza Wielkiego. Uległo jednak zniszczeniu

przez Saracenów. Dokładna lokalizacja kościoła Saint-Lambert nie jest znana. W średniowiecznych źródłach wzmiankowany jest port Saint-Lambert, który odpowiada obecnemu Anse des Catalans. Św. Lambert, biskup Maastricht, zmarł śmiercią męczeńską w 705 r. lub 706 r. Jego kult szybko rozprzestrzenił się w Europie (imię Lambert nosiło m.in. kilku biskupów diecezji polskich oraz przedstawiciele dynastii piastowskiej). Saint-Lambert utraciła oficjalny status dzielnicy w marcu 2015 r.

Zrujnowane przez Saracenów opactwo Saint-Victor zostało szybko odrestaurowane po wyparciu najeźdźców. Na początku drugiego milenium intensywnie poszerzało swoje wpływy i stan posiadania. W odtwarzanych i nowo nabywanych dobrach klasztornych prowadziło działalność ewangelizacyjną i organizowało życie religijne. Jednym z podstawowych obowiązków każdego chrześcijanina jest oddawanie w niedziele i święta czci Bogu w budynku kościelnym, z czym wiązała się konieczność wznoszenia lokalnych świątyń. Poprzez to dokonywała się sakralizacja przestrzeni. *Patrocina* powstałych w XI w. i kolejnych stuleciach kaplic i kościołów dawały asumpt do nazwania osad mieszkalnych, w których się znajdowały. W kartulariach opactwa Saint-Victor z pierwszych dwóch stuleci po jego restytucji są wzmiankowane wsie Saint-Giniez, Saint-Just, Saint-Mauront, Saint-Menet i Saint-Mitre. Warto zwrócić uwagę, że pierwsze parafie i znajdujące się w nich obiekty sakralne nosiły wezwania lokalnych świętych, których kulty musiały być wyjątkowo żywe w omawianym okresie na obszarze Prowansji. Dzielnice wyrosły na miejscu wymienionych średniowiecznych parafii przejęły ich nazwy:

Saint-Just (okręg 13) (Bouvier 1988: 125; [4]). W 1030 r. Pons II, biskup Marsylii w latach 1008–1073, podarował mnichom z opactwa Saint-Victor wieś o nazwie Montcaud (Montaud? Malpougne?). Powstała w niej kaplica i parafia Saint-Just. Jej patron Juste de Beauvais (278–287) miał 9 lat, gdy został zabity w okresie prześladowań Dioklecjana za odmowę ujawnienia miejsca ukrycia swojego krewnego oraz za przyznanie się do bycia chrześcijaninem. Wieś poszerzyła się, gdy w 1045 r. wicehrabia Marsylii Wilhelm, jego żona i synowie przekazali nowe darowizny na rzecz opactwa. Kaplica popadła jednak w ruinę. Wieś zaczęła się ponownie rozwijać pod koniec XVII w. W XVIII stuleciu wzniesiono obecny kościół. W 1837 r. dokonano jego renowacji i częściowej rekonstrukcji.

Saint-Giniez (okręg 8) (Bouvier 1988, s. 117; [5]). W dzielnicy znajduje się kościół poświęcony wczesnochrześcijańskiemu męczennikowi Genezjuszowi z Arles (zm. między 290 a 303). Liczne wsie, kaplice, kościoły we Francji noszą nazwę Saint-Genès, co świadczy o powszechności jego kultu. W 1040 r. biskup Marsylii Pons II (1008–1073) podarował opactwu Saint-Victor tereny rolnicze nad rzeką Huveau

ne wraz ze zrujnowaną kaplicą Saint-Giniez, znajdującą się na miejscu obecnego kościoła. W ten sposób obszar Saint-Giniez stał się jednym z czterech przeoratów opactwa Saint-Victor. Opat Isarn przedsięwziął wówczas budowę nowej kaplicy. W XVII w. wzniesiono tu kolejny, większy kościół. Został on konsekrowany w 1889 r. W okresie 1791–1918 wspólnota Saint-Giniez była przyłączona do parafii Sainte-Marguerite. W 1920 r. dokonano rozbudowy kościoła, gdyż stał się zbyt mały w stosunku do liczby parafian (dodano nawę boczną). Kościół był remontowany w 1939 r. ponownie w latach 1988–1989, z okazji setnej rocznicy jego konsekracji.

Saint-Mauront (okręg 3) (Bouvier 1988, s. 131; [6]). Dzielnica wzięła nazwę od parafii i kościoła Saint-Mauront. Mauront (zm. 780) był biskupem Marsylii. W celu skutecznej obrony miasta i portu przed napadami Saracenów powierzono mu jednocześnie godność opata Saint-Victor. Jego relikwie spoczywają po dziś dzień w krypcie opactwa. Protokoły sądowe z procesu w Digne w 782 r. potwierdzają jego interwencję u Karola Wielkiego w Herstal w celu uzyskania zwrotu majątku kościoła i opactwa Saint-Victor. Kult tego świętego nigdy nie był intensywny poza Marsylią. Współczesny kościół Saint-Mauront został wzniesiony nieopodal pierwotnej świątyni i konsekrowany w 1854 r.

Saint-Menet (okręg 11) (Bouvier 1988: 132; [7]; [8]). Istnienie obiektu sakralnego poświęconego św. Menetowi (łac. *Sancti Menne*) na tym obszarze jest wzmiankowane od XI w. Niektóre źródła podają, że patronem kaplicy był bretoński święty z VI w. (Menefred?) ([7]). Męczennik Menne został ujęty w XIV-wiecznych brewiarzach: *Menne mart. (Brewiarz z pogranicza polsko-czeskiego)*, *Menne (Breviarium cracoviense z Dębna z 1375 r.)* (Kubieniec, 2018, s. 597). Wspomnienie tego świętego przypada na 11 listopada. Chodzi tu więc raczej o św. Menasa (285–309), patrona Egiptu i kościoła w Rzymie, Konstantynopolu i Arles. Na fundamentach pierwotnej kaplicy w XV w. zbudowany został gotycki kościół Saint-Menet. Ufundowała go rodzina Montgrand. Wcześniej zależny od parafii Saint-Marcel, został z niej wyłączony w 1802 r., a w 1852 r. gruntownie przebudowany (z tego roku pochodzi m.in. prezbiterium). Kościół Saint-Menet stanowi bezcenny obiekt średniowiecznej architektury sakralnej Marsylii.

Saint-Mitre (okręg 13) (Bouvier, 1988, s. 132; [9]; [10]; [11]). Już w 1113 r. kartulariusz opactwa Saint-Victor wspomina o kaplicy Saint-Mitre w Marsylii, która znajdowała się w lokalizacji zbliżonej do obecnego kościoła. Św. Mitra (433–466) zmarł śmiercią męczeńską w nieodległym Aix. Według hagiografii został oskarżony o czary za uczynienie cudu. Po ścięciu podniósł swoją głowę i zaniósł do kościoła Notre-Dame de la Seds. W 1383 r. jego relikwie zostały przeniesione do katedry Saint-Sauveur w Aix-en-Provence. Kaplica Saint-Mitre w Marsylii powoli niszczała. W XIX w. podjęto próbę jej odbudowy, jednak nie była to gruntowna renowacja

i z czasem ponownie popadła w ruinę. Ostatnią mszę odprawiono w niej w 1914 r. W 1920 r. miasto Marsylia zleciło zburzenie kaplicy, a działka została sprzedana inwestorowi. W tym czasie dzielnica utraciła rolniczy, a zyskała robotniczy charakter. W 1941 r. młody ksiądz z diecezji Luçon, Pierre Charrier, który chciał zostać misjonarzem w Papui, przybył do Marsylii do Château-Gombert (la Betheline), aby odbyć nowicjat u misjonarzy Matki Bożej Najświętszego Serca z Issoudun. W latach 1942–1943 dwukrotnie odwoływał wyjazd na misje z powodów zdrowotnych. Ostatecznie skierowany został do pracy duszpasterskiej w dzielnicy Saint-Mitre. Zetknął się tu z ubóstwem materialnym i duchowym. Z zapalem podjął obowiązki duszpasterskie. Rodzina Burckardtów użyczyła mu swojego domu na plebanię i pomagała odtworzyć parafię. W 1949 r. uzyskano działkę pod kościół i rozpoczęto budowę. Kościół Saint-Mitre konsekrowano w 1952 r. Za specjalnym zezwoleniem papieża w chórze zainstalowano figurę Matki Bożej Najświętszego Serca, wierną kopii figury w Issoudun. Świątynia zyskała dodatkowe wezwanie: Notre-Dame-du-Sacré-Coeur.

Saint-André (okręg 16) (Bouvier, 1988, s. 110; [12]). Wczesny kościół istniał w tej lokalizacji prawdopodobnie już w pierwszych wiekach chrześcijaństwa. Powstał na starożytniej, a następnie wczesnochrześcijańskiej nekropolii. W XI w. prosperował tu klasztor, którego dobra w 1114 r. zostały przyłączone do opactwa Saint-Victor. Do klasztoru przeniesiono wówczas część relikwii krzyża św. Andrzeja, przechowywanych w kościele opactwa Saint-Victor w Marsylii. Stąd wzięło się jego wezwanie. Przez długi czas wieś Saint-André wraz z wsiami Saint-Henri, L'Estaque i Les Riaux funkcjonowały pod wspólną nazwą Séon. Parafię Saint-André erygowano w 1676 r. W czasie rewolucji na terenie klasztoru utworzono park artyleryjski. Kościół Saint-André zaczął ponownie służyć celom kultu w 1848 r.

Sainte-Marthe (okręg 14) (Bouvier, 1988, s. 136; [13]; [14]). Dzielnica wzięła nazwę od wioski Sainte-Marthe, założonej w pagórkowatej okolicy na południowy zachód od masywu l'Étoile, na trakcie wiodącym do Aix. Zgodnie z apokryficznym podaniem św. Marta zatrzymała się tutaj w drodze do Sainte-Baume i napiła wody z miejscowego źródła. Źródło to istnieje po dziś dzień i zasila strumień Plombières. Z 1209 r. pochodzi wzmianka o tym, że przytułek dla podróżnych Sainte-Marthe posiadał grunty w tej okolicy. W 1278 r. po raz pierwszy nazwa Sainte-Marthe została odnotowana w odniesieniu do wsi i wspomnianego źródła. Współczesny kościół Sainte-Marthe jest usytuowany w północnej części dzielnicy. Obok kościoła znajduje się cmentarz.

W późniejszych wiekach kaplice i kościoły nierzadko fundowane były przez świeckich donatorów na prywatnych gruntach:

Saint-Barnabé (okręg 12) (Bouvier, 1988, s. 113; [15]). Dzielnica znajduje się w miejscu dawnej wioski Saint-Barnabé, położonej na lewym brzegu rzeki Jarret. W XV w. Barnabé Capelle, notariusz z Marsylii, podarował obraz ołtarzowy do kaplicy znajdującej się w miejscu zwanym Fond des Paillards. W podzięce mieszkańcy tej wsi poświęcili swoje miejsce kultu św. Barnabie.

Saint-Barthélemy (okręg 14) (Bouvier, 1988, s. 114; [16]). Historyczna część dzielnicy to dawna wieś Saint-Barthélemy. Pierwszą kaplicę wzniesiono w niej w XVII w. i poświęcono św. Bartłomiejowi. Obecny kościół został zbudowany na miejscu tej kaplicy w XIX stuleciu i zachował pierwotne wezwanie.

Saint-Henri (okręg 16) (Bouvier, 1988, s. 117; [17]). Dzielnica Saint-Henri znajduje się na północny zachód od historycznego centrum miasta, na przybrzeżnej równinie Séon. Nazwą Séon od średniowiecza do czasu wprowadzenia nowego podziału administracyjnego Marsylii w 1946 r. określano obszar obejmujący dzisiejsze dzielnice Saint-André, Saint-Henri, L'Estaque oraz Les Riaux. Wieś Saint-Henri przyjęła nazwę od wezwania zlokalizowanej w niej kaplicy św. Henryka, gdy w 1745 r. ustanowiono ją parafią. Henryk II Święty (973–1024), niemiecki król i cesarz rzymski, w polityce opierał się na ścisłym współdziałaniu z Kościołem. Za jego panowania rozpoczęto szeroko zakrojoną reformę życia monastycznego w Niemczech. Sąsiednie L'Estaque było osadą rybacką. Wraz z budową w tej wsi kościoła i utworzeniem parafii również L'Estaque zyskało pewną autonomię.

Saint-Jean-du-Désert (Bouvier, 1988, s. 119; [18]) (okręg 12). Grecy rozwinęli uprawę winorośli na tym obszarze. Działalność rolniczą kontynuowali tu także Rzymianie. Nadali okolicznym dobrom nazwę Sarturan. Od początku XI w. księża zależni od katedry Większej (Cathédrale la Major) kontrolowali i uprawiali te ziemie. W 1638 r. fabrykant Benoit Monier, ówczesny właściciel Sarturanu, podarował swój las, aby umożliwić budowę kaplicy ku czci św. Jana Chrzciciela. Wzniesiono ją dopiero 30 lat później, w 1668 r. Wezwanie kaplicy zostało przeniesione na wieś. W 1708 r. dobudowano dzwonnice, a następnie w 1736 r. kaplice boczne. W jednej z nich został pochowany radny Jean-Pierre Moustiés, który wyróżnił się u boku biskupa Marsylii Henri-François-Xavier de Belsunce de Castelmoron podczas epidemii dżumy w 1720 r. Na obszarze historycznego Sarturanu stopniowo konstituowały się oddzielne osady: Saint-Barnabé, la Fourragère, la Pomme, Saint-Pierre i Saint-Jean-du-Désert. Przy Saint-Jean-du-Désert pozostał ostatecznie tylko niewielki, słabo zaludniony i słabo uprzemysłowiony obszar. Na miejscu dawnych fabryk (m.in. fabryki fajansu Pierre'a Girauda) wyrosły supermarkety oraz infrastruktura kolejowa i drogowa. Kaplica Saint-Jean-du-Désert szczęśliwie się zachowała, jest jednak obecnie administracyjnie oddzielona od dzielnicy Saint-Jean-du-Désert i znajduje się w granicach dzielnicy la Pomme.

Saint-Pierre (okręg 5) (Blès, 2001, s. 415; Bouvier, 1988, s. 133; [19]). Dzielnica zawdzięcza swą nazwę nieistniejącej już kaplicy ku czci św. Piotra Apostoła, zbudowanej w XVII w. na wsi, dość daleko od średniowiecznego miasta. Wąska i kręta Chemin de Saint-Pierre, która do niej prowadziła, została rozbudowana, stając się Rue Saint-Pierre, najdłuższą ulicą Marsylii (3400 m). Na miejscu znacjonalizowanej podczas rewolucji kaplicy w latach 1859–1862 wzniesiono nowy kościół Saint-Pierre (14 Place Paul Lapeyre). Największy cmentarz w Marsylii, którego główne wejście znajduje się przy Rue Saint-Pierre, nosi nazwę Cimetière Saint-Pierre, choć większość cmentarza mieści się geograficznie w dzielnicy la Timone (okręg 10). Założono go w 1855 r. Przy Rue Saint-Pierre znajduje się wejście do szpitala la Timone, który należy administracyjnie do okręgu 5 (wbrew nazwie), a nie do 10.

Saint-Loup (okręg 10) (Bouvier, 1988, s. 129; [20]; [21]). Kościół parafii Saint-Loup w Marsylii mieści się przy bulwarze o tej samej nazwie. W okolicy tej gospodarowali mnisi opactwa Saint-Victor. Wydzierżawienie Bernardowi Zarbino winnicy w wiosce Saint-Loup przez opactwo zostało odnotowane w dokumencie z 1531 r. Nazwy Saint-Loup, Saint-Thys i Saint-Tronc do 1666 r. były używane wymiennie na oznaczenie tego samego obszaru. Wnioskuje się stąd, że patronem parafii był Loup de Troyes (zm. 479), biskup, który wślawił się odwagą podczas obrony przed Hunami miasta Troyes w Szampanii. Prawdopodobnie na początku XVI w. dobra klasztorne Saint-Tronc poszerzyły się w kierunku północnym i nową ich część zaczęto nazywać Saint-Loup.

Saint-Louis (okręg 15) (Bouvier, 1988, s. 127; [22]; [23]). Pierwszy kościół parafialny Saint-Louis wzniesiono w XVIII w. Znajdował się w miejscu obecnego placu Charles Susini. Jego patronem jest Ludwik IX Święty z dynastii Kapetyngów (1214–1270), król Francji od 1226 r., organizator i uczestnik krucjat. W związku ze wzrostem liczby wiernych spowodowanym powstaniem w północnej części Marsylii licznych zakładów przemysłowych (m.in. fabryki mydła, cukrowni, młynów) w 1932 r. rozpoczęto budowę nowego kościoła Saint-Louis na parceli podarowanej przez jednego z parafian. Kościół został oddany do użytku w 1935 r.

Bon Secours (okręg 14) (Bouvier, 1988, s. 30; [24]; [25]). W dzielnicy znajdowała się kaplica poświęcona Matce Boskiej Nieustającej Pomocy. Jej budowę w 1638 r. sfinansowali Antoine Fabre i Philippe Lumidy. Ziemia została im udostępniona przez Madame de Ricard. Wokół kaplicy Notre-Dame-du-Bon-Secours wyrosła cała dzielnica. W 1650 r. obiekt został powiększony i stał się filią katedry marsylskiej pw. Nawiedzenia NMP (Visitation). Kaplica nie ucierpiała podczas rewolucji, gdyż uznano ją za własność prywatną. W 1945 r. została jednak wycofana z użytkowania, a następnie przekształcona w budynek mieszkalny.

Saint-Gabriel (okręg 15) ([25]). Obszar Bon-Secours stopniowo tracił swój rolniczy charakter. W XIX w. nieoficjalnie zaczęto używać nazwy Saint-Gabriel na określenie części tej dzielnicy. Wiązane to bywa ze stratą syna o imieniu Gabriel przez Léonarda Dalmasa (1858–1896), właściciela wielu parceli w tej okolicy. W latach 1931–1934 wzniesiono tu kościół pw. Sainte Madeleine-Sophie Barat, świętej kanonizowanej w 1925 r., zakonnicy, założycielki Zgromadzenia Najświętszego Serca Jezusa (Congrégation des Sœurs du Sacré-Cœur).

Notre-Dame-du-Mont (okręg 6) (Bouvier, 1988, s. 84; [26]). Dzielnica rozciąga się wokół kościoła parafialnego Notre-Dame-du-Mont, od którego pochodzi jej nazwa. W VI w. istniał już w tej lokalizacji kościół pw. św. Szczepana. Na miejscu owej budowli w 1586 r. zbudowano pierwszy kościół pw. Matki Bożej z Góry Rzymskiej. Żeglarze, którzy wpływali do portu marsylijskiego z dłuższych rejsów, przybywali do tej świątyni, aby złożyć ofiary i wota dziękczynne przed ołtarzem Matki Bożej Morza. Po wybudowaniu bazyliki Notre-Dame de la Garde praktyka ta została przeniesiona do niej. W 1791 r. w czasie rewolucji kościół Notre-Dame-du-Mont został sprzedany osobie prywatnej. Po wielokrotnych odsprzedażach, zamknięciach i ponownych otwarciach miasto Marsylia zdecydowało się w 1821 r. kupić go i przebudować, ponieważ nie odpowiadał już potrzebom parafii. Kamień węgielny pod budowę nowego kościoła położono w 1823 r., a w rok później biskup Fortuné de Mazenod dokonał jego konsekracji.

System nazewniczy liczył tak wiele jednorodnych z punktu widzenia motywacji komponentów, a zasada nadawania osadom (wsiom) nazw od wezwań kościołów parafialnych była tak powszechna, że dochodziło do przekształceń i wyrównań nazw o innej etymologii i motywacji według obowiązującego modelu. Wśród nazw dzielnic są takie, które cechuje mimetyzm. Powstały bowiem na drodze strukturalnego zaadaptowania i upodobnienia ich pierwotnych postaci do regularnie nadawanych nazw parafii katolickich. W kolejnym kroku następowało usankcjonowanie tych form i ich ludowych etymologii przez Kościół, wyrażające się w nadawaniu wnoszonym w nich obiektom sakralnych wezwań odpowiednich świętych patronów. Do nazw takich należą: Saint-Julien, Saint-Marcel, Saint-Tronc, Saint-Thys, La Valentine, niewykluczone, że również Sainte-Marguerite.

Saint-Julien (okręg 12) (Bouvier, 1988, s. 123; [27]; [33]). Dzielnica jest usytuowana na wschodzie Marsylii. Podczas oblężenia miasta w 49 r. p.n.e. Juliusz Cezar założył tu służący obserwacji terenu obóz. Marsylia stanęła bowiem wtedy, podobnie jak inne miasta Prowansji, po stronie Pompejusza przeciwko Cezarowi. Na miejscu dawnego obozu powstała niewielka ufortyfikowana wieś. W 1141 r. papież Inno-

centy II oddał zamek we władanie biskupa Marsylii. W 1151 r. użyta została nazwa *Castrum Juliani* (*Chateau Julien*). W 1212 r. *Castrum Juliani* zostaje wymienione w wykazie miast, ziem i zamków w podziale wicehrabstwa Marsylii. W 1291 r. zamek po raz pierwszy określa się jako *Castrum Sancti Juliani*. Średniowieczny zamek nie zachował się. Jego ostatki usunięto pod koniec XIX w. podczas poszerzania głównej ulicy (obecnie *Rue Pierre Béranger*) i oczyszczania *Place du Château* (obecnie *Place Eugène Bertrand*). Jedyne pozostałości po dawnych fortyfikacjach stanowią fragmenty murów obronnych i zrujnowana wieża, która niegdyś górowała nad doliną Huveaune. Kościół *Saint-Julien* został wzniesiony pod koniec XIII w. Jego patronem jest św. Julien de Brioude (zm. 304), męczennik z rejonu Auvergne, towarzysz św. Ferréola. Przed kościołem doskonale zachowała się rzymska stela nagrobna, która służy jako cokół dla żelaznego krzyża. Umieszczono na niej niedatowany łaciński napis. Wzrost liczby mieszkańców *Saint-Julien* nastąpił ok. 1720 r., gdy podczas epidemii dżumy wiele rodzin opuściło miasto i przeniosło się na obszary wiejskie.

Saint-Marcel (okręg 11) (Bouvier, 1988, s. 131; [28]; [29]). Geneza nazwy osady *Saint-Marcel*, od której nazwę wzięła współczesna dzielnica Marsylii, jest niejednoznaczna. W najstarszej części dzielnicy, która zachowała małomiasteczkowy charakter, znajduje się kościół *Saint-Marcel*. Św. Marceli był papieżem i męczennikiem prześladowanym przez cesarza Maksencjusza (306–312). W 309 r. poniósł śmierć na wygnaniu. Kościół wyróżnia się dzwonnica na planie kwadratu, zwieńczoną ażurową kampanilą prowansalską z kutego żelaza. W kościele znajduje się prywatna kaplica Forbinów, rodziny kuśnierzy, marynarzy, armatorów i kupców, nobilitowanej przez króla René. Spoczywa tu Claude de Forbin (1656–1733), jeden z najwybitniejszych marynarzy króla Ludwika XIV. Niewykluczone jednak, że *Marcelie* pochodzi od nazwy zamku *Castellum Massiliense*, który wznosił się na południowym brzegu rzeki Huveaune. Człon *Saint* mógł zostać do niej dołączony w okresie ożywienia religijnego w Prowansji, co nie byłoby odosobnionym przypadkiem „sakralizacji” ojkonimu.

Saint-Tronc (okręg 10) (Bouvier, 1988, s. 133). Pierwotna łacińska nazwa tego miejsca *Centro* mogła zostać zniekształcona przez przybyszów z Sabaudii do *Centron*, *Santron*, *Sant Tron*, a następnie do francuskiego *Saint Tronc*. Jak już wspomniano, nazwy *Saint-Loup*, *Saint-Thys* i *Saint-Tronc* do 1666 r. były używane wymiennie na oznaczenie tej samej osady. Wnioskuje się stąd, że jej patronem mógł też być św. Loup de Troyes (zm. 479), biskup, który wslawił się odwagą podczas obrony przed Hunami miasta Troyes w Szampanii.

Saint-Thys (okręg 13; [30]). Miejsce nazywało się początkowo *Centhis*, lecz mogło zostać zniekształcone do *Centones*, a następnie *Saint-Thys* (por. łac. *Sanctus Tirsus?*, *Sanctus Tyssus?*, *Thirs?*, prowansalskie *San This*). Zmienione ponownie

z Centrones do Centron (w prowansalskim San Tron) dało nazwę także obecnej sąsiedniej dzielnicy Saint-Tronc. Wieś Saint-Tronc powstała tu, gdy ziemie te znajdowały się w posiadaniu opactwa Saint-Victor.

La Valentine (okręg 11) (Bouvier, 1988, s. 149; [31]). Kartulariusz opactwa Saint-Victor w Marsylii z 1057 r. określa to miejsce jako Ulmeta. W 1340 r. nazwane zostało Les Balmettes (*balmettes* – ‘małe klify’). W 1440 r. niejaki Jean Valentin i jego syn Milhaud kupili tam posiadłość, która wkrótce została nazwana La Valentine. Co za tym idzie – nazwa stopniowo zaczęła oznaczać wioskę, która się tam rozwinęła. W XVIII w. biskup Henri-François-Xavier de Belsunce poświęcił kościół Saint-Valentin. Obecnie parafia wchodzi w skład zespołu La Valentine – Les Accates-Éoures – La Treille – Les Camoins – Saint-Menet.

Sainte-Marguerite (okręg 9) (Bouvier, 1988, s. 136; [32]; [33]). W średniowieczu funkcjonował tu klasztor należący do opactwa Saint-Victor. Obecny kościół Sainte-Marguerite został zbudowany w XIX w. według planów Charlesa Bodina. Jego patronką jest Małgorzata Antiocheńska, dziewica-męczennica (zm. 305). Jednak według Régisa Bertranda *Marguerite* można wywieść się od *margarites* – ‘perły’, w związku z podaniem o tym, że drogie kamienie znajdowano na brzegach rzeki Huveaune (*Gémenos?*). Alfred Saurel przypuszcza natomiast, że miejsce to nazywało się *Maris guadi iter* (‘ścieżka do brodu morskiego’), co zostało zmienione w *Sainte-Marguerite*.

Po reaktywacji w 1819 r. zniesionej w czasie rewolucji diecezji marsylskiej przystąpiono do odbudowy zniszczonych świątyń. Powstawały też nowe obiekty sakralne.

Saint-Joseph (okręg 14) (Bouvier 1988: 122; [34]). Na południe od Les Aygalades, w miejscu zwanym Les Castelas, znaleziono ślady osadnictwa celtyckiego lub celto-liguryjskiego. W X–XI w. teren ten znajdował się w posiadaniu opactwa Saint-Victor. Dwa przywileje opactwa z tego okresu wzmiankują dolinę, przy czym w jednym z nich w jej nazwie pojawia się imię Józef (Castel Jusiou do Bolhidor). W 1648 r. wzniesiono tu kaplicę poświęconą Matce Bożej Miłosierdzia (Notre-Dame-de-Pitié). Ok. 1740 r. markiz de Villeneuve zlecił budowę zamku Château de Saint-Joseph. Nazwa zamku uwzględniała nazwę, jaką określano tę okolicę. Krótco przed rewolucją zamek należał do marsylskiego kupca Huguesa. W 1800 r. jego syn sprzedał zamek rodzinie D’Anthoine, która z kolei w 1829 r. zbyła posiadłość na rzecz Zgromadzenia Najświętszego Serca Jezusa (Dames du Sacré Coeur). Siostry założyły w niej szkołę z internatem i dobudowały do bryły budynku okazałą kaplicę. W 1921 r. biskupstwo Marsylii urządziło w zamku Wyższe Seminarium Duchowne.

W 1976 r. miasto Marsylia nabyło bastydę wraz z otaczającym ją parkiem (Parc du Grand Seminaire). Na terenie dzielnicy mieści się kościół Saint-Joseph Extra Muros (Chemin de Fontainieu).

Sainte-Anne (okręg 8) (Bouvier, 1988, s. 135; [35]; [36]). Dzielnica zbudowana jest wokół placu kościelnego stanowiącego dawne centrum wioski Sainte-Anne. Kościół Sainte-Anne na własnych gruntach i za własne środki w 1856 r. wznosił Félix-Joseph Thieux. Kościołowi nadano wezwanie Saint-Anne, aby uczcić pamięć zmarłej córki fundatora, której patronką była św. Anna. Eklezjonim ten oznaczał parafię, a następnie całą dzielnicę.

Notre-Dame-Limite (okręg 15) ([37]). Dzielnica położona jest w północnej części miasta, na granicy Marsylii i Septèmes-les-Vallons. Przywilej opactwa Saint-Victor pod datą 1135 r. wymienia nazwę Sancta Maria de Balma. Przed rewolucją wzniesiono tu kościół Notre-Dame-de-L'Assomption (Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny), będący filią katedry marsylskiej. Ze względu na komorę celną funkcjonującą tu do 1947 r. dzielnica przez długi czas nazywana była Notre-Dame-de-la-Douane. W 1943 r. nazwę zmieniono na Notre-Dame-Limite. W sąsiednim Septèmes-les-Vallons istnieje dzielnica o tej samej nazwie.

Nazwy dzielnic La Capelette, La Vielle Chapelle upamiętniają nieistniejące już obiekty sakralne.

La Capelette (okręg 10) (Bouvier, 1988, s. 39; [38]; [39]). Początkowo obszar ten nosił nazwę La Canissat. Nazwy La Capelette zaczęto używać ze względu na niewielką kaplicę (prowans. *uno capeleto*) z XII w., która znajdowała się na rogu Route de Toulon (obecnie Avenue de la Capelette) i przyszłego Boulevard Fernand Bonney. Jej patronem był Saint-Laurent. Zrujnowana, a następnie spalona w 2005 r. została zrównana z ziemią w 2017 r. W pewnej odległości od pierwotnej lokalizacji kaplicy już wcześniej zbudowano nowy kościół Saint-Laurent (przy Rue Alfred Saurel i Boulevard Saint-Jean).

La Vielle Chapelle (okręg 8) (Bouvier, 1988, s. 153; [40]). Dzielnica zawdzięcza swą nazwę znajdującej się tu kiedyś kaplicy pw. Narodzenia Najświętszej Maryi Panny, stanowiącej filię parafii Saint-Ferréol. Kaplica została zajęta i znacjonalizowana w 1794 r. Zburzono ją w 1863 r. Była usytuowana w miejscu, w którym obecnie znajduje się parking przy plaży Plage de la Vielle Chapelle.

W przestrzeni semantycznej Marsylii znajdujemy ponadto nazwy dzielnic będące świadectwami obecności i działalności na obszarze miasta i okolic zgromadzeń zakonnych (przed kasatą klasztorów podczas rewolucji francuskiej). Do nazw

tego typu należą: Saint-Lazare, Saint-Antoine, Saint-Jérôme, les Grands-Carmes, les Chartreux, le Chapitre.

Saint-Lazare (okręg 3) (Bouvier, 1988, s. 126; [41]). Nazwę tę nadano ówczesnemu przedmieściu Marsylii, na którym znajdowała się wzmiankowana od XII w. kolonia trędowatych. Chorymi opiekowali się Rycerze i Szpitalnicy św. Łazarza. Zakon lazarytów został założony w Jerozolimie podczas I wyprawy krzyżowej w 1098 r. przez Gérarda de Martigues. Początkowo był to zakon szpitalny. Nieco później dla ochrony hospicjów przed rabusiami i niewiernymi powstało jego zbrojne ramię. W 1699 r. przytułek ten, mieszczący się mniej więcej na rogu obecnych ulic Camille-Pelletan i Desaix, został odkupiony przez miasto. Urządzono w nim zakład dla osób obłąkanych, przeniesiony z kolei w 1844 r. do dawnego szpitala Timone. W 1833 r. ówczesny biskup Icosii, a później także Marsylii (1837–1861) Eugène de Mazenod rozpoczął budowę okazałego kościoła Saint-Lazare (również kościoła Saint-Joseph). Rada miejska uznała ją zrazu za nielegalną. Budowa została zaaprobowana dopiero w 1838 r. Miasto podjęło się wówczas finansowania prac, traktując kościół Saint-Lazare jako obiekt użyteczności publicznej. Ostatecznie jednak w 1841 r. kościół został odkupiony przez osobę prywatną, Mariusa Massota.

Saint-Antoine (okręg 15) (Bouvier, 1988, s. 111; [42]; [43]). W dzielnicy funkcjonował dom zakonu szpitalnego Saint-Antoine. Zakon antonianów został założony w 1095 r. przez rycerza Gastona de Valloire jako wotum dziękczynne za uzdrowienia syna z ergotyzytu, zwanego ogniem św. Antoniego, w celu opieki nad osobami cierpiącymi na tę chorobę. Nazwa wywodzi się od św. Antoniego Wielkiego (Pustelnika). W 1777 r. zakon został połączony z zakonem maltańskim. W 1803 r. zakon antonianów zsekularyzowano. Ich klasztor został zburzony. Przetrwiał jedynie kościół pw. św. Antoniego Wielkiego (51 Boulevard de Casablanca). Osada rozwijała się dzięki położeniu na skrzyżowaniu dawnych traktów do Aix i do Les Pennes-Mirabeau. Od 1849 r. Kanał Marsylski, główne źródło zaopatrzenia Marsylii w wodę pitną, zaczął doprowadzać tu i do innych części miasta wodę z rzeki Durance. Przez Saint-Antoine przebiega również uruchomiona w 1877 r. linia kolejowa Marsylia–Avignon.

Saint-Jérôme (okręg 13) (Bouvier, 1988, s. 121; [44]). Nazwa dzielnicy pochodzi od wezwania rzymskokatolickiego kościoła św. Hieronima usytuowanego na jej obszarze. W 1470 r. król René założył w tym miejscu klasztor Zakonu Braci Mniejszych Obserwantów. Prawdopodobnie to obserwanci (bernardyni) ufundowali kościół Saint-Jérôme na terenie istniejącej tu od XII w. parafii Saint-Mitre. W 1481 r. wspominany jest *Conventus S. Hyeronimi*. Do 1500 r. dom zakonu musiał zyskać na znaczeniu, gdyż odtąd wzmiankuje się go jako Saint-Jérôme. Samodzielna parafia Saint-Jérôme istniała tu już w 1876 r.

Les Grands-Carmes (okręg 2) (Bouvier, 1988, s. 64; [45]; [46]). Dzielnica obejmuje część dawnej dzielnicy le Panier (obecnie oficjalnie niewytyczonej) i część Rue de la République. Swoją nazwę zawdzięcza klasztorowi Grands-Carmes. Karmelici (jeden z czterech zakonów żebraczych, obok augustianów, franciszkanów i dominikanów) pojawili się w Marsylii po tym, jak ok. 1238 r. zostali wypędzeni z Góry Karmel w Ziemi Świętej. Osiedlili się w oddalonym wówczas od miasta Aygalades, do czego zobowiązywała ich eremicka reguła zakonna. W 1285 r. uzyskali pozwolenie na zamieszkanie w obrębie miasta, gdzie na wzgórzu Roquebarbe (współcześnie des Carmes) założyli nowy klasztor. Budowa klasztoru i jego kościoła została zrealizowana częściowo dzięki zapisowi z 1361 r. od Guillaume'a André, przeora ich zakonu. W okresie 1603–1619 przeprowadzono renowację kościoła. Po wybuchu rewolucji w 1790 r. klasztor karmelitów został zamknięty, a zakonnicy wydalen. Ojca Rollanda, byłego przeora, powieszono wraz z trzema innymi zakonnikami. Dzięki staraniom wiernych budowla nie została rozebrana, choć zdemonstrowano i przetopiono dzwony kościelne, świeczniki i srebrną figurę Matki Boskiej. Nabożeństwa sprawowali księża, którzy złożyli przysięgę na konstytucję cywilną kleru. Po początkowym przyjęciu za patrona św. Szczepana, w maju 1800 r. kościół zmienił wezwanie na św. Łazarza. Wiązało się to z przeniesieniem do niego relikwii tego świętego z katedry La Major w momencie jej zamknięcia. Po podpisaniu konkordatu przez Piusa VII i Napoleona w lipcu 1802 r. kościół powrócił do nazwy Grands Carmes.

Les Chartreux (okręg 4) (Bouvier, 1988, s. 45; [47]). Nazwa dzielnicy pochodzi od zakonu kartuzów, utworzonego w 1084 r. przez św. Brunona. W centralnym punkcie dzielnicy wznosi się kościół Sainte-Marie-Madeleine-des-Chartreux. W 1633 r. kartuzi założyli nowy dom zakonu na obszarze położonym na wschód od Marsylii. Ich dobra ziemskie obejmowały wówczas ok. 11 ha nad rzeką Jarret. Budowa klasztoru była finansowana z darowizn wielu rodów arystokratycznych. Z kolei budowę monumentalnego kościoła rozpoczęto w 1680 r. na miejscu wcześniejszej kaplicy. Został on konsekrowany w 1702 r. Okres rewolucji był punktem zwrotnym dla wspólnot monastycznych. Śluby zakonne zostały uznane za sprzeczne z Deklaracją praw człowieka i obywatela z 1789 r. i zakazane. W konsekwencji zgromadzenie kartuzów zostało rozwiązane. W 1790 r. ziemie należące do zakonu rozparcelowano i zlicytowano, klasztor uległ dewastacji. Do czasów obecnych dotrwał tylko kościół kartuzów. W 1883 r. w chórze kościoła zainstalowano obraz *Apoteoza św. Marii Magdaleny* pędzla Michela Serre'a. Jest to jedyny element wyposażenia marsyjskiego klasztoru kartuzów, który przetrwał jego kasatę. Świątynia została przebudowana w drugiej połowie XIX w., by móc pomieścić rosnącą liczbę wiernych.

Le Chapitre (okręg 1) (Bouvier, 1988, s. 44; [48]). Nazwa dzielnicy pochodzi od Cours du Chapitre (obecnie Cours Joseph-Thierry). Kapitułą nazywano dawniej kaplicę zakonu augustianów reformowanych, zbudowaną w 1611 r. Religijny termin *kapituła* (łac. *capitulum*) oznacza spotkanie zakonników w warunkach i z powodów określonych w regule. Każde opactwo zwołuje swoją kapitułę w regularnych odstępach czasu. Uczestniczą w niej wszyscy członkowie społeczności. W 1852 r. François Reybaud wygrał konkurs na projekt kościoła w stylu ostrołukowym. W 1855 r. biskup Eugène de Mazenod położył kamień węgielny pod świątynię. Kościół Saint-Vincent-de-Paul (tzw. kościół reformowany) wzniesiono na miejscu zniszczonego klasztoru augustianów reformatorów. Został on konsekrowany w 1888 r.

Wydarzeniem, które odcisnęło głęboki ślad w świadomości mieszkańców Marsylii, była epidemia dżumy w 1720 r. Szacuje się, że kosztowała ona życie 40–50 proc. ówczesnej populacji miasta. Nazwy dzielnic Saint-Charles i Belsunce są znakami i świadectwami tamtych tragicznych wydarzeń, a także zaangażowania Kościoła w walkę z zarazą i oddania się Opatrzności w tamtym trudnym dla mieszkańców miasta czasie.

Saint-Charles (okręg 1) (Bouvier, 1988, s. 115; [49]; [50]). W centrum dzielnicy znajduje się główny dworzec kolejowy i autobusowy Marsylii Gare de Marseille – Saint-Charles. Został on zbudowany na terenie dawnego cmentarza Saint-Charles, noszącego wezwanie św. Karola Boromeusza (1538–1584), włoskiego kardynała, arcybiskupa Mediolanu, który w latach 1576–1577 organizował pomoc dla dotkniętych dżumą w swoim mieście. W 1720 r. ta sama choroba nawiedziła Marsylię. Ówczesny biskup miasta Henri-François-Xavier de Belsunce de Castelmoron (od 1709 r. do śmierci w 1755 r.) także nie opuścił Marsylii i równie oddanie służył mieszkańcom podczas epidemii. Ufał we wstawiennictwo św. Karola Boromeusza (jego kanonizacja nastąpiła w 1610 r.). Mediolański duchowny został ustanowiony patronem cmentarza i całej dzielnicy wokół dworca.

Kościół Saint-Charles-Borromée znajduje się w dzielnicy Palais de Justice. Powstał w latach 1827–1828. Świątynię konsekrował biskup Fortuné de Mazenod, pierwszy biskup nowej diecezji marsylskiej, przywróconej w okresie Restauracji. Jego budowa (podobnie jak sąsiedniego kościoła Saint-Joseph) była konieczna, aby obsłużyć południowy brzeg Vieux Port, na którym nie było wystarczająco wiele miejsc kultu, zwłaszcza od czasu zniszczenia podczas rewolucji w 1794 r. starego kościoła Saint-Ferréol (wzniesionego w 1716 r. w miejscu obecnego Place Félix Barret) oraz klasztoru Picpus (znajdującego się w miejscu przybudówki Palais de Justice). Od 1858 r. do połowy XX w. w kościele w każdą sobotę odprawiana była

msza za chorych. Parafia wyludniła się w latach 90. XX stulecia. Od 2009 r. kościół jest obsługiwany przez Misjonarzy Miłosierdzia Bożego.

Belsunce (okręg 2) (Bouvier, 1988, s. 26; [51]). Nazwa dzielnicy upamiętnia Henri-François-Xaviera de Belsunce de Castelmorona, jezuitę, biskupa Marsylii w latach 1709–1755. Jak już wspomniano, w trakcie epidemii dżumy w 1720 r. wyróżnił się tym, że z oddaniem organizował opiekę nad chorymi i sprawował posługę duszpasterską. Dodajmy na marginesie, że na obszarze tej dzielnicy zakon żebrzący franciszkanów (Bracia Mniejsi) w 1215 r. zbudował swój klasztor (między dzisiejszymi ulicami Vincent Scotto i Tapis-Vert).

Nazwę motywowaną eklezjonimem nosi również dzielnica La Conception (Poczęcia):

La Conception (okręg 5) (Bouvier, 1988, s. 49; [52]; [53]). Na obszarze dzielnicy w parafii L’Immaculée-Conception (Niepokalanego Poczęcia) funkcjonuje kaplica o takim wezwaniu (14, rue de Lodi), ponadto mieszczący się tu szpital był początkowo nazywany l’Immaculée Conception. W XIX w. w Marsylii znajdowały się tylko trzy szpitale: Hôtel-Dieu, Hospice de la Charité i przytułek Saint-Pierre, który później został przemianowany na Hôpital de la Timone. Szpitale te, częściowo zrujnowane, nie były w stanie zaspokoić potrzeb ludności. Dlatego w 1842 r. zapadła decyzję o budowie nowej lecznicy. Prace rozpoczęto z opóźnieniem w 1851 r. Otwartemu w 1857 r. szpitalowi nadano nazwę l’Immaculée Conception. Od 1910 r. planowano wzniesienie nowocześniejszego kompleksu szpitalnego. Zamiar ten zrealizowano dopiero 75 lat później: w okresie 1982–1985 zbudowano nową klinikę la Conception, w której nazwie pominięto człon „Immaculée”. W wypadku tej nazwy mamy do czynienia z desakralizacją, zeświecczeniem. Stare budynki są wyburzane w miarę oddawania do użytku nowych, aby nie przerywać działalności. Finalnie po dawnym szpitalu Immaculée Conception ma pozostać jedynie oddział prof. Jeana Olmera (1904–1972), pawilon Cornil i klinika położnicza.

ZAKOŃCZENIE

Założona przez Greków Marsylia trwa na zajmowanym obszarze od ponad 2,5 tys. lat. Kultura pierwszych osadników oddziaływała na ludy, które dotarły w ten rejon nieco później, sama również podlegała licznym wpływom. Ciągłość miasta zdeterminowało wczesne wprowadzenie w nim i na dookolnych ziemiach organizacji kościelnej. Założenie urbanistyczne przetrzymało okres wędrówek ludów i mużmańskich najazdów VIII–X wieku i na początku drugiego tysiąclecia zaczęło się

ponownie rozwijać dzięki szybkiemu odtworzeniu biskupstwa i restytucji opactwa Saint-Victor. Biskupstwo i opactwo umocniły się w Marsylii, nim ukonstytuowała się i okrzepla w niej świecka władza hrabiów Prowansji. Kościół był organizatorem życia religijnego, gospodarczego i społecznego na administrowanych przez siebie terytoriach. Instytucje kościelne: biskupstwo, opactwo Saint-Victor, a w późniejszym okresie również zakony rycerskie i szpitale utrzymywały się z dóbr ziemskich na obrzeżach Marsylii, z których otrzymywały czynsze. Podejmowały na nich liczne kosztowne inwestycje, przygotowując grunty pod uprawę i parcelując je. Przyczyniały się tym do intensyfikacji produkcji rolnej oraz ekonomicznego wzrostu okolicznych osad. W swoich dobrach Kościół wznosił obiekty sakralne i organizował wspólnoty parafialne. W następnych stuleciach wiele kaplic i kościołów zbudowano też dzięki hojności prywatnych darczyńców. Formowana od wczesnego średniowiecza przez kolejne wieki sieć parafii funkcjonuje do dziś w zbliżonym do pierwotnego kształcie. Współczesne dzielnice Marsylii rozwinęły się na fundamencie wsi wyrosłych wokół kościołów parafialnych i noszą nazwy równe nazwom tych wiosek. Nazwom dzielnic Marsylii o wymowie religijnej poświęcono w niniejszym tekście szczególną uwagę. Posiadają one bowiem szczególnie ładunek kulturowy oraz w najistotniejszej mierze decydują o ciągłości miasta. Należy wszakże w tym miejscu dodać, że pozostałe części Marsylii przyjęły historyczne nazwy wcześniejszych osad motywowane przez nazwiska ich właścicieli (np. Montolivet, Camoins, Grande-Bastide-Cazaulx) lub wyrazy pospolite oznaczające elementy lokalnego środowiska geograficznego i biologicznego, rodzaje aktywności gospodarczej ludzi (np. Roucas-Blanc < colline rocheuse calcaire – ‘skaliste wapienne wzgórze’, Nerthe < la myrte – ‘mirt’, Madragues < madrague – ‘łowisko tuńczyków; niewód używany do połowu tuńczyka’, Menpenti < je m’en repends – ‘żałuję tego’). Mimo XX-wiecznych planów całościowego przeformułowania krajobrazu urbanistycznego Marsylii i prób zintegrowania ze sobą dawnych peryferiów o charakterystycznych układach osadniczych w obecnym administracyjnym podziale miasta kluczowa pozostaje historyczna sieć parafii rzymskokatolickich. Tworzy ona podstawę materialnej, ale i nominacyjnej tkanki miasta. W dynamicznej przestrzeni municypalnej parafie i utworzone od ich wezwań hagiotoponimy stanowiły i nadal stanowią elementy stabilne, rdzenie założenia urbanistycznego, wokół których rozwinęła się cała aglomeracja.

Prezentowany artykuł ma na celu ukazanie, że bez względu na liczne konflikty na linii Kościół–władza świecka na przestrzeni dziejów, dramatyczne losy Kościoła francuskiego, postępującą modernizację i związaną z nią sekularyzację symbole religijne z wyboru Francuzów pozostają węzłowymi elementami przestrzeni miejskiej Marsylii. Motywowane eklezjonimami i leksyką sakralną historyczne nazwy dzielnic nie znikają z przestrzeni miasta, choć społeczeństwo francuskie jest

w znacznym stopniu zlaicyzowane. W krajobrazie semantycznym Marsylii obserwuje się oznaki konfrontacji światopoglądów, przemiany społeczne nie zmierzają jednak w kierunku zatarcia śladów przeszłości, unicestwienia religii czy jej symboli. Ponadto mimo bezpowrotnej utraty niektórych budowli sakralnych utworzone od ich wezwań nazwy dzielnic i innych obiektów nie są zastępowane przez inne. Traktując Marsylię jako przestrzeń integralną, tj. określoną całość przestrzenną podporządkowaną określonej całości społecznej, „obszar kumulacji i koncentracji rozmaitych wartości – ekonomicznych, artystycznych, sakralnych, kulturowych” (Wallis, 1990, s. 34–35, 37), można stwierdzić, że z wyboru społecznego kluczowe punkty tej przestrzeni stanowią komponenty o chrześcijańskiej proveniencji. Motywowane wezwaniami budowli sakralnych nazwy dzielnic Marsylii i innych obiektów miejskich funkcjonują jako nośniki pamięci kulturowej i historycznej, zapewniając ciągłość miasta w aspekcie nominacyjnym. Nazwy te stanowią zwinięte fabuły, w których zdeponowane pozostają, z jednej strony, treści chrześcijańskie, m.in. świadectwa życia i działalności lokalnych świętych, z drugiej zaś kolektywne reminiscencje przeszłych zdarzeń i zbiorowe wyobrażenia związane z oznaczanymi przez nie miejscami. Niezakłócone funkcjonowanie nazewnictwa uwarunkowanego kulturą chrześcijańską, uformowanego ewolucyjnie i nałożonego onegdaj na organizm miejski Marsylii jako „realną przestrzeń topograficzną oraz obszar działań i zachowań ludzi” (Handke, 1992, s. 21), jest świadectwem poszanowania historii i tradycji przez większość Francuzów oraz uznania wartości dziedzictwa kulturowego, religijnego i materialnego dla życia społeczeństwa. Nazewnictwo to jest stabilnym komponentem struktury miejskiej, czynnikiem zapewniającym ciągłość tak rozumianego miasta.

Należy zaznaczyć, że omówione nazwy dzielnic i leżące u ich źródeł eklezjonyminy nie są jedynymi elementami sakralnego intertekstu Marsylii. Składają się nań wezwania pozostałych świątyń, liczne nazwy ulic, placów, a także nazwy obiektów związanych z działalnością ludzką (szkół, aptek, sklepów, punktów usługowych, przedsiębiorstw itd.), motywowane leksyką chrześcijańską.

W tym miejscu mimowolnie przychodzi na myśl odradzający się gwałtownie w Polsce sekularyzm, rozumiany jako programowe rugowanie religii i wszystkiego, co z nią związane, z życia ludzi i przestrzeni publicznej. Jego promocja odbywa się z kłamliwą narracją o tym, że jest on trendem powszechnym i odpowiada duchowi czasów. Omówione nazewnictwo Marsylii stanowi niepodważalny dowód na miastotwórczą i kulturotwórczą rolę Kościoła katolickiego w tym miejscu Europy. W ośrodku poddanym różnorodnym wpływom cywilizacyjnym, w którym nawarstwiły się różne kultury, wybór tradycji chrześcijańskiej w sferze nominacji obiektów miejskich nie podlega kwestii. Wbrew obiegowym opiniom liberalizm

francuski – inaczej niż polski – nie walczy z tą tradycją aż tak żarliwie, jak jest to prezentowane w polskich mediach głównego nurtu, lecz wydaje się dyskretnie za nią podążać.

Bibliografia

- Baszkievicz, J. (2008). *Historia Francji*. Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Blès, A. (2001). *Dictionnaire historique des rues de Marseille*. Marseille: Jeanne Laffitte.
- Bouvier, R. (1988). *Origine des Quartiers de Marseille*. Marseille: Jean-Michel Garçon.
- Brewiarz z pogranicza polsko-czeskiego XIV w. Platforma Cyfrowa Biblioteki Kórnickiej. Sygnatura BK 00026. Pobrano z: https://platforma.bk.pan.pl/pl/search_results/211669?q%5Bq%5D=Menne#.
- Clark, P. (2009). *European Cities and Towns 400–2000*. Oxford: Oxford University Press.
- D'Angio, R., Verfaillie, M., Joannon, M., Joannon M. (2017). *Marseille : plus belle la ville*. Pobrano z: <https://cafe-geo.net/wp-content/uploads/Livret-Marseille-36p.pdf>.
- Dell'Umbria, A. (2006). *Histoire universelle de Marseille. De l'an mil à l'an deux mille*. Marseille: Agone.
- Dmochowski, T. (2017). Rewolucja francuska wobec Kościoła katolickiego w okresie Dyrektoriatu 1795–1799. *Cywilizacja i Polityka*, 15, 135–145. Pobrano z: <https://czasopisma.bg.ug.edu.pl/index.php/cywilizacja/article/view/3054>.
- Ferozan, A. (2021). The Revival of Sea Trade – the Port of Marseille and its Cross-Cultural Mercantile Collaborations in the Early Modern Period. *Academia Letters*, Article 1624. Pobrano z: <https://doi.org/10.20935/AL1624>.
- Fisher, T. (2009). *Prowansja i Lazurowe Wybrzeże*. Przeł. T. Krzyżanowski. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Goyau, G. (1910). Marseilles (Massilia). *The Catholic Encyclopedia*. New York: Robert Appleton Company. Pobrano z: <http://www.newadvent.org/cathen/09715b.htm>.
- Handke, K. (1992). *Polskie nazewnictwo miejskie*. Warszawa: Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy.
- Jarry, E. (2003). Marseilles. *New Catholic Encyclopedia. Second Edition*. Detroit – New York – San Diego – San Francisco – Cleveland – New Haven, Conn. – Waterville, Maine – London – Munich: Gale (208–210). Pobrano z: <https://cvdvn.net/wp-content/uploads/2018/05/new-catholic-encyclopedia-vol-9.pdf>.
- Klima, E. (2011). *Przestrzeń religijna miasta*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.

- Kosselleck, R. (2012). *Warstwy czasu. Studia z metahistorii*. Przeł. K. Krzemienio-wa, J. Merecki. Warszawa: Oficyna Naukowa.
- Kubieniec, J. (2018). *Commemoratio*: sposoby prezentacji i wykorzystania przeszło-ści w liturgii. W: J. Banaszkiwicz, A. Dąbrówka, P. Węcowski (red.), *Przeszłość w kulturze średniowiecznej Polski (545–606)*. Warszawa: Wydawnictwo Neriton, Instytut Historii PAN.
- Kula, M. (2003). *Wybór tradycji*. Warszawa: Wydawnictwo „DiG”.
- L’Evangile débarque en Provence*. Pobrano z: <https://www.saintsdeprovence.com/les-saints/>.
- Madurowicz, M. (2017). *Ciągłość miasta: Prolegomena*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Napierała, P. (2016). *Marsylia 300 lat temu*. Pobrano z: <https://racjonalista.tv/marsylia-300-lat-temu/>.
- Opactwo św. Wiktora w Marsylii*. Pobrano z: https://pl.frwiki.wiki/wiki/Abbaye_Saint-Victor_de_Marseille.
- Pécout, T. (2017). Marseille: a supporting role. W: W. Blockmans, M. Krom, J. Wubs-Mrozewicz (red.), *The Routledge Handbook of Maritime Trade Around Europe 1300–1600 (192–209)*. London–New York: Routledge.
- Słoń, M. (2010). *Miasta podwójne i wielokrotne w średniowiecznej Europie*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Wallis, A. (1990). *Socjologia przestrzeni*. Warszawa: Niezależna Oficyna Wydawnicza.

Internetowe źródła informacji krajoznawczej

- [1] *L’abbaye Saint-Victor de Marseille, et le légionnaire romain*. Pobrano z: <https://vicedi.com/abbaye-saint-victor/> (2.09.2024).
- [2] *Abbaye Saint-Victor, le Tombeau des Martyrs*. Pobrano z: <https://tourisme-marseille.com/fiche/abbaye-saint-victor-de-marseille/> (2.09.2024).
- [3] *Saint-Lambert quartier-village à visiter*. Pobrano z: <https://www.provence7.com/portails/villes-et-villages/marseille-a-visiter-de-a-a-z/saint-lambert-quartier-village-a-visiter/> (2.09.2024).
- [4] *Saint-Just Quartier-Village à visiter*. Pobrano z: <https://www.provence7.com/portails/villes-et-villages/marseille-a-visiter-de-a-a-z/saint-just-quartier-village-a-visiter/> (2.09.2024).
- [5] *Paroisse Saint-Giniez*. Pobrano z: <https://paroissestginiez.wordpress.com/histoire/> (2.09.2024).
- [6] *Saint-Mauront Quartier-Village à visiter*. Pobrano z: <https://www.provence7.com/portails/villes-et-villages/marseille-a-visiter-de-a-a-z/saint-mauront-quartier-village-a-visiter/> (2.09.2024).

- [7] *Eglise De Saint-Menet – Marseille 11*. Pobrano z: <https://tuyo.fr/event/eglise-catholique-261/details-patrimoine-231/eglise-de-saint-menet-654486> (2.09.2024).
- [8] *Bulletin de la Société des Amis du Vieil Arles*. Nr 4. Avril 1904. Pobrano z: <https://www.amisduvieilarles.com/assets/files/bulletins/pdf/04p.pdf> (2.09.2024).
- [9] *Histoire de la construction de l'église St Mitre à Marseille*. Pobrano z: <http://www.la-banquise-de-mortimer.com/2020/06/eglise-st-mitre.html> (2.09.2024).
- [10] *Saint-Mitre in Marseille*. Pobrano z: <https://www.marseille-tourisme.com/en/discover-marseille/culture-heritage/the-districts-of-marseille/saint-mitre-marseille/> (2.09.2024).
- [11] *Saint-Mitre Quartier-Village à visiter*. Pobrano z: <https://www.provence7.com/portails/villes-et-villages/marseille-a-visiter-de-a-a-z/saint-mitre-quartier-village-a-visiter/> (2.09.2024).
- [12] *Saint-André Quartier-Village à visiter*. Pobrano z: <https://www.provence7.com/portails/villes-et-villages/marseille-a-visiter-de-a-a-z/saint-andre-quartier-village-a-visiter/> (2.09.2024).
- [13] *Sainte-Marthe Quartier-Village à visiter*. Pobrano z: <https://www.provence7.com/portails/villes-et-villages/marseille-a-visiter-de-a-a-z/sainte-marthe-quartier-village-a-visiter/> (2.09.2024).
- [14] *Saint Lazare, Marthe et Marie : Témoins de la Résurrection et Pionniers de l'Église Provençale*. Pobrano z: <https://www.laviedessaints.com/saint-lazare-2/> (2.09.2024).
- [15] *Saint-Barnabé quartier-village à visiter*. Pobrano z: <https://www.provence7.com/?s=Saint-Barnab%C3%A9> (2.09.2024).
- [16] *Saint-Barthélemy Quartier-Village à visiter*. Pobrano z: <https://www.provence7.com/portails/villes-et-villages/marseille-a-visiter-de-a-a-z/saint-barthelemy-quartier-village-a-visiter/> (2.09.2024).
- [17] *Saint-Henri Quartier-Village à visiter*. Pobrano z: <https://www.provence7.com/portails/villes-et-villages/marseille-a-visiter-de-a-a-z/saint-henri-quartier-village-a-visiter/> (2.09.2024).
- [18] *Saint-Jean-du-Désert à visiter*. Pobrano z: <https://www.provence7.com/portails/villes-et-villages/marseille-a-visiter-de-a-a-z/saint-jean-du-desert-a-visiter/> (2.09.2024).
- [19] *Saint-Pierre Quartier-Village à visiter*. Pobrano z: <https://www.provence7.com/portails/villes-et-villages/marseille-a-visiter-de-a-a-z/saint-pierre-quartier-village-a-visiter/> (2.09.2024).
- [20] *Saint-Loup (Marseille)*. Pobrano z: [https://fr.wikipedia.org/wiki/Saint-Loup_\(Marseille\)](https://fr.wikipedia.org/wiki/Saint-Loup_(Marseille)) (2.09.2024).

- [21] *Eglise Saint-Loup*. Pobrano z: https://recensement.patrimoine-religieux.fr/eglises_edifices/13-Bouches-du-Rh%C3%B4ne/13210-Marseille10eArrdt/192478-EgliseSaint-Loup (2.09.2024).
- [22] *Eglise Saint-Louis*. Pobrano z: <https://pop.culture.gouv.fr/notice/merimee/PA00081502>
- [23] Benoît Gilles. *[Béton aimé] La mémoire ouvrière oubliée de l'église Saint-Louis*. 17 Jul 2012. Pobrano z: <https://marsactu.fr/beton-aime-la-memoire-ouvriere-oubliee-de-leglise-saint-louis/> (2.09.2024).
- [24] *Une Histoire de Marseille*. Pobrano z: https://www.facebook.com/groups/une-histoiredemarseille/posts/aujourd'hui-je-vous-emmène-dans-le-quartier-de-bon-secours-et-plus-exactement-sur/1298071427283114/?_rdr (2.09.2024).
- [25] *Bon Secours Quartier-Village à visiter*. Pobrano z: <https://www.provence7.com/portails/villes-et-villages/marseille-a-visiter-de-a-a-z/bon-secours-quartier-village-a-visiter/> (2.09.2024).
- [26] *Notre Dame du Mont*. Pobrano z: <https://www.marseilletourisme.fr/fr/que-voir/patrimoine-culture/eglises/notre-dame-mont/> (2.09.2024).
- [27] *Saint-Julien quartier-village à visiter*. Pobrano z: <https://www.provence7.com/portails/villes-et-villages/marseille-a-visiter-de-a-a-z/saint-julien-quartier-village-a-visiter/> (2.09.2024).
- [28] *Cimetières de France et d'ailleurs*. Pobrano z: <https://www.landrucimetieres.fr/spip/spip.php?article2810> (2.09.2024).
- [29] *Découvrir Marseille*. Pobrano z: https://www.facebook.com/media/set/?set=a.1690746197723283&type=3&comment_id=1764757400322162&_rdr (2.09.2024).
- [30] *Portrait de quartier – Quartier de Saint-Thys – Ville de Marseille*. Pobrano z: <https://cite-ressources.org/sites/default/files/2019-02/QP013037%20%281%29.pdf> (2.09.2024).
- [31] *Eglise de La Valentine, Marseille*. Pobrano z: <https://theodia.org/fr?place=7090> (2.09.2024).
- [32] *Eglise Sainte-Marguerite*. Pobrano z: <https://www.marseille-tourisme.com/en/discover-marseille/culture-heritage/eglise-sainte-marguerite-marseille-9eme-en-2799579/> (2.09.2024).
- [33] „Les étymologies de messieurs Meynier et Saurel ou l'antiquité du terroir marseillais dévoilée par les érudits du XIXe s.», *Rives nord-méditerranéennes*, 11, 2002, <http://journals.openedition.org/rivesnm/119>; DOI: <https://doi.org/10.4000/rives.119>.
- [34] *Saint-Joseph Quartier-Village à visiter*. Pobrano z: <https://www.provence7.com/portails/villes-et-villages/marseille-a-visiter-de-a-a-z/saint-joseph-quartier-village-a-visiter/>

- ge-a-visiter/ (2.09.2024).
- [35] *C.I.Q. Sainte Anne*. Pobrano z: <http://www.ciq-sainteanne.fr/page.php?nom=quartier-historique> (2.09.2024).
- [36] *Eglise Sainte Anne*. Pobrano z: https://recensement.patrimoine-religieux.fr/eglises_edifices/13-Bouches-du-Rh%C3%B4ne/13208-Marseille8eArrdt/192084-EgliseSainteAnne (2.09.2024).
- [37] *Notre-Dame-Limite Quartier-Village à visiter*. Pobrano z: <https://www.provence7.com/portails/villes-et-villages/marseille-a-visiter-de-a-a-z/notre-dame-limite-quartier-village-a-visiter/> (2.09.2024).
- [38] *La Capelette Quartier-Village à visiter*. Pobrano z: <https://www.provence7.com/portails/villes-et-villages/marseille-a-visiter-de-a-a-z/la-capelette-quartier-village-a-visiter/> (2.09.2024).
- [39] *Capelette, La Petite Chapelle St Laurent*. Pobrano z: <https://tourisme-marseille.com/fiche/capelette-la-petite-chapelle-bd-fernand-bonnefoy-13010-marseille/> (2.09.2024).
- [40] *Le quartier de la Vieille Chapelle*. Pobrano z: <https://www.marseille-tourisme.com/decouvrez-marseille/culture-et-patrimoine/les-111-quartiers-marseillais/vieille-chapelle/> (2.09.2024).
- [41] *Saint-Lazare Quartier-Village à visiter*. Pobrano z: <https://www.provence7.com/portails/villes-et-villages/marseille-a-visiter-de-a-a-z/saint-lazare-quartier-village-a-visiter/> (2.09.2024).
- [42] *Saint-Antoine district*. Pozyskano z: <https://www.marseille-tourisme.com/en/discover-marseille/culture-heritage/the-districts-of-marseille/saint-antoine-district/> (2.09.2024).
- [43] *Saint-Antoine Quartier-Village à visiter*. Pobrano z: <https://www.provence7.com/portails/villes-et-villages/marseille-a-visiter-de-a-a-z/saint-antoine-quartier-village-a-visiter/> (2.09.2024).
- [44] *Saint-Jérôme Quartier-Village à visiter*. Pobrano z: <https://www.provence7.com/portails/villes-et-villages/marseille-a-visiter-de-a-a-z/saint-jerome-quartier-village-a-visiter/> (2.09.2024).
- [45] *Eglise des Grands Carmes*. Pobrano z: <https://www.marseille-tourisme.com/en/discover-marseille/culture-heritage/eglise-des-grands-carmes-marseille-2eme-en-2799682/> (2.09.2024).
- [46] *Association de Soutien à la Tradition des Saints de Provence*. Pobrano z: <https://www.saintsdeprovence.com/le-reliquaire-de-saint-lazare-a-marseille-cathedrale-de-la-major/> (2.09.2024).
- [47] *L'Église des Chartreux à travers l'histoire*. Pobrano z: <https://www.marseille-tourisme.fr/fr/que-voir/patrimoine-culture/eglises/eglise-chartreux/> (2.09.2024).

- [48] *Le Chapitre Quartier-Village à visiter*. Pobrano z: <https://www.provence7.com/portails/villes-et-villages/marseille-a-visiter-de-a-a-z/le-chapitre-quartier-village-a-visiter/> (2.09.2024).
- [49] *Saint-Charles district*. Pobrano z: <https://www.marseille-tourisme.com/en/discover-marseille/culture-heritage/the-districts-of-marseille/saint-charles/> (2.09.2024).
- [50] *Église Saint-Charles*. Pobrano z: https://www.tripadvisor.co.uk/Attraction_Review-g187253-d23976804-Reviews-Eglise_Saint_charles-Marseille_Bouches_du_Rhone_Provence_Alpes_Cote_d_Azur.html (2.09.2024).
- [51] *The Belsunce district*. Pobrano z: <https://www.marseille-tourisme.com/en/discover-marseille/culture-heritage/the-districts-of-marseille/belsunce-district/> (2.09.2024).
- [52] *Chapelle de l'Immaculée Conception*. Pobrano z: https://recensement.patrimoine-religieux.fr/eglises_edifices/13-Bouches-du-Rh%C3%B4ne/13206-Marseille6eArrdt/191419-ChapelledelImmaculeeConception (2.09.2024).
- [53] *Hôpital de L'Immaculée Conception*. Pobrano z: <https://patrimoine-medical.univ-amu.fr/divers/conception-web1.pdf> (2.09.2024).

THE NAMES OF THE DISTRICTS OF MARSEILLE AS A TESTIMONY TO THE CONTINUITY OF THE CITY AND THE CHOICE OF CHRISTIAN TRADITION

SUMMARY

Marseille is the oldest city in France. It was founded in 599 BC. It ranks second after Paris among the largest cities in France. It is considered a cosmopolitan city, exposed to a wide range of influences, with a very diverse ethnic and social composition. In the presented text, an attempt is made to trace the conditions of the continuity of Marseille's functioning as a dynamic urban system, subject to multiple impacts, but invariably preserving the properties constituting its identity. It was also shown that urban naming referring to the Christian tradition is one of the elements stabilizing this system and determining it. The preservation of the names of the districts of Marseille, formed in the course of history, directly testifies to the constant attachment of a significant part of French society to the Christian heritage and the lack of reorientation in the choice of this tradition despite various historical turbulences. At the beginning of the current administrative division of the city lies the historical network of Roman Catholic parishes. It forms the basis of the material and nominating fabric of the city. The modern districts of Marseille developed on the basis of villages grown around parish churches and bearing names motivated by the calls of these churches. The names of the villages were then transferred to the districts. More than 30 districts of Marseille have names with religious meanings. These names are characterized by a special cultural charge and to a large extent determine the semantic continuity of the city. The uninterrupted functioning of urban names conditioned by Christian culture is a testimony to the respect for history and tradition by the majority of French people and the recognition of the value of cultural, religious and material heritage for the life of society.

